

• RECENZIE A ANOTÁCIE •

HRABOVEC, E.: *Andrej Hlinka a slovenskí katolíci očami Svätej stolice 1918 – 1927*. Bratislava : LÚČ, Ústav dejín kresťanstva, 2014, 124 s., ISBN 978-80-7114-953-8

Emília Hrabovec¹ sa po spoločensko-politickom prevrate v roku 1989 profilovala na Slovensku ako významná slovenská historička cirkevných dejín. Pôvodne študovala históriu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a po emigrácii na nemenej renomovaných univerzitách vo Freiburgu, Mníchove, Bazileji a vo Viedni. Dnes už nikto nemôže poprieť, že napriek istému ideologickému tlaku bola v tom čase aj Filozofická fakulta Komenského univerzity v Bratislave renomovaným ústavom a poskytovala svojim absolventom, ktorí mali o svoj odbor vážny záujem a počas štúdia seriózne pracovali, vzdelanie a prípravu na prax na takej úrovni, na ktorú sa dnes už len nostalgicky spomína.

E. Hrabovec je profesorkou cirkevných dejín, vedúcou Katedry cirkevných dejín Rímskokatolíckej cyrilo-metodskej bohosloveckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a jej prodekanou pre vedeckú činnosť, medzinárodné vzťahy a rozvoj, ako aj členkou Pápežského výboru pre historické vedy. Výskumom

vo vatikánskych archívoch sa zaoberá už dve desiatky rokov a výsledky svojej práce publikovala vo viac ako dvoch stovkách vedeckých publikácií; okrem iného je autorkou publikácií *Slovensko a svet očami Vatikánu* (2012) a *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, (2012).

Práca E. Hrabovec *Andrej Hlinka a slovenskí katolíci očami Svätej stolice 1918 – 1927* sa dotýka prelomového obdobia v dejinách slovenského národa, keď došlo k prevratu, oslobodeniu Slovákov z maďarizačného útlaku a nerovnoprávneho postavenia v Rakúsko-Uhorsku. Už to bol malý zázrak, ak by sme sa mali vyjadrovať v termínoch blízkyh E. Hrabovec. Žiaľ, ako sa ďalej ukáže, podľa tejto autorky to bolo skôr nešťastie, ako zázrak.

Rok 1918 priniesol pre slovenský národ zásadnú zmenu. Ale tá zmena nebola nijakým zázrakom ani darom z nebies. Vznikla Česko-Slovenská republika, za ktorú prelievali krv nielen českí, ale aj slovenskí legionári. Mimochodom, o účasti Slovákov na ozbrojenom zápase za slobodu Slovákov a Čechov a za ich slobodný demokratický štát a o všetkých frontoch od východu, juhu až po západ je v Hlinkovom *Slováku* minimálne zmienok, veď legionári im veľmi nevyhovovali a známy je aj incident z Krupiny.² Stovky Slovákov však v légiách položili svoje životy,³ a teda Česko-Slovenská republika, ktorej meno sa po prijatí ústavy (jej oficiálny názov bol Ústavná listina Československej republiky) Dočasným Národným zhromaždením 29. februára 1920 (ústavný zákon č. 121/1920 Zb. s účinnosťou od 6.

¹ Poznámka na okraj: Slovenský jazyk má svoje zákonitosti aj kodifikované pravidlá na tvorenie ženských priezvisk. Ak to niekto nerešpektuje, je to tiež istý symptóm vzťahu k dejinám národa a k slovenčine, toľto produktu nášho viac ako tisícvestoročného dejinného vývoja a neskutočne ťažkého zápasu o jeho kodifikáciu. Je celkom zřejmé, že táto otázka má okrem jazykovej aj spoločenskú, kultúrnu, politickú – a aj genderovú stránku. Ale... Okrem toho, že ide jednoznačne o ochudobňovanie výrazových prostriedkov slovenčiny, nerešpektovanie týchto pravidiel v textoch, spôsobuje u niektorých priezvisk aj neskutočné problémy. Máme pri skloňovaní písať stále len Hrabovec, či aj o Hrabovcovi, alebo Hrabovcovej?

² RYCHLÍK, Jan: Legie a legionári v české a slovenské tradícii a historiografii. In: *Národopisná revue*, ročník XXI, 2011, č. 3, s. 170 – 180.

³ Pozri napríklad SIDOR, Karol. *Slováci v zahraničnom odboji*. Bratislava : vlastným nákladom, 1928.

marca 1920) začal písať bez spojovníka, vznikla aj zásluhou slovenských obetí. To si musíme práve my Slováci stále pripomínať tiež preto, že maďarská historiografia, publicistika aj súčasní historizujúci aktívni politici opakovane tvrdia, že vraj Slováci sa nechceli od Uhorska oddeliť a len Česi ich zväbili a „oklamali“. A takéto maďarské názory spomína vo svojej knihe aj prof. E. Hrabovec.

Aj keď v úvode autorka uznáva, že vďaka spoločnému štátu s Čechmi sa Slováci oslobodili z maďarského útlaku, „*zastavila sa tvrdá maďarizácia*“, „*republika vytvorila demokratický parlamentný priestor*“, „*česko-slovenský štát dal Slovákom veľa*“ atď. (s. 5), má k nemu aj tak veľmi kritický postoj. Poukazuje na to, že úradným jazykom bol jazyk „československý“ a vraj českí úradníci a učitelia úradovali a vyučovali zväčša po česky, čo je len čiastočná pravda. Jazyk „československý“ mal totiž dva rovnocenné varianty – češtinu a slovenčinu a na Slovensku to bola spravidla slovenčina. Zachovalo sa množstvo spomienok slovenských žiakov a študentov, ktorí s láskou spomínali na svojich českých učiteľov, ktorí ich učili po slovensky a napísali im aj slovenské knihy. Pokiaľ ide o českých úradníkov, tam bola situácia horšia ako u učiteľov. Mali vyššie platy ako ich slovenskí kolegovia, brali aj odľučné a niekedy svojich slovenských kolegov aj zbytočne provokovali (napríklad na Okresnom úrade v Trnave v októbri 1938) tým, že majú vyššie platy aj odmeny.

Emília Hrabovec zdôrazňuje bolestné sklamanie, ktoré Československo prinieslo pre slovenský národ, lebo podľa nej nositelia nového štátu nevnímali Československo ako štát dvoch rovnoprávných národov, ale „*ako obnovený český štát, pre ktorý bolo Slovensko iba geopolitický a doplnkový hospodársky priestor*“ (s. 6). Takýto názor, samozrejme, negatívne ovplyvňuje vzťah autorky k Československu aj v ďalších rokoch, pričom svoj až superkritický postoj k tomuto štátu podopiera mnohými citátmi, ktoré zdanlivo potvrdzujú

jej interpretáciu. Niekedy však citát, ktorý si vyberie, možno vnímať aj inak: nie ako jednoznačné podceňovanie alebo ponižovanie Slovákov (nemožno však poprieť, že medzi českými politikmi, a najmä publicistami, boli aj ľudia s negatívnym pohľadom na Slovákov), ale naopak, ako ich ocenenie, že majú na rozdiel od Čechov zdravší a neskazený základ a môžu teda prispieť aj k renesancii a posilneniu „unavenejšieho“ českého národa (s. 6). To obohacovanie však fungovalo nie jednosmerne, ale obojsmerne, synergicky. Ak sa profesorka Hrabovec hodne odvoláva na práce Františka Vnuka, iste to nemôže vyznieť pre Československo priaznivo a je škoda, že sa viac neoprela aj o práce autorov iného ideového zamerania, a to nielen českých, ale tiež slovenských, a dokonca autonomistických autorov, napríklad aj Ferdinanda Ďurčanského.⁴ Ten ešte v roku 1943 hodnotil Československo priaznivo, podobne Šaňo Mach, ktorý v roku 1938 na prednáške Pavla Černogurského v Nových Zámkoch povedal, že „*čechoslovakizmus nie je špatná vec, len sa musí správne uplatňovať*“. Do kontrastu s jej citáciou slov Edvarda Beneša, že Slováci sú iba „*mladšia vetva národného kmeňa, životne nevyčerpaná, bezprostrednou ľudovou silou biologickou a kultúrnou veľmi bohatá*“, čo napokon ani nemožno vnímať ako urážlivé slová, možno postaviť iné vyjadrenie Beneša, pre ktoré by sa zase mohli uraziť Česi. Ten o sebe napísal, že nie je českým nacionalistom, necíti sa byť Čechom, ale Čechoslovákom, lebo to je viac, ako len byť Čechom.

⁴ ĎURČANSKÝ, Ferdinand: Pohľad na slovenskú politickú minulosť. In: *Slovenská otázka v 20. storočí*. Kaligraf : Bratislava, 1997, s. 304 – 308. Ďurčanský tu priznal klady Československa pre Slovákov: „...Československo uvoľnilo jednu jeho stránku (rozumej: slovenského národného spoločenstva – pozn. F. V.), pokiaľ ide o postavenie jednotlivca. Preto Československo znamená pre slovenský život veľký prínos v porovnaní s časom, ktorý Slováci boli nútení žiť v Uhorsku.“ Tamže, s. 305.

Nemožno súhlasiť s autorkiným tvrdením, že Slováci neboli v Československu štátotvorným národom, ale len súčasťou národa „*pod cudzím menom a cudzou identitou*“ (s. 6). Ak má človek čo len trošku cit pre jazykové odtiene, predsa v slovách „Čechoslovák“, „Československo“ či „československý“ je celý Slovák a celé Slovensko a naopak, Čech a český, české krajiny tam vo svojej pravej podobe chýbajú. Ostatne, pojmy ako „československý jazyk“ a „československý národ“ nevznikli v Prahe, ale v Prešporku/Bratislave na Evanjelickom lýceu a. v. už začiatkom 19. storočia a boli pri tom predovšetkým Slováci Ján Kollár, Pavel Jozef Šafárik a aj Čech, presnejšie Moravan, František Palacký a ich súpútnici.

Profesorka Hrabovec má pravdu, ak poukazuje na protikatolícke nálady, ktoré sprevádzali prvé poprevratové mesiace v českých krajinách, ako aj latentne protikatolícku orientáciu českých politických a intelektuálnych elít, ale pôvod takýchto prejavov už bližšie nerozoberá. Ten postoj má však svoje hlboké príčiny a jeho slabšie odtiene sa objavovali aj na Slovensku. Nevnášali ho tam len Česi, ako sa to autorka snaží vsugerovať svojim čitateľom, vtedajšia populácia si predsa pamätala nielen Černovú, ale aj iné protislovenské akcie vysokého katolíckeho kléru a jeho tvrdú maďarizačnú politiku. V Čechách takýto postoj vyplýval z toho, že katolícka cirkev bola vnímaná ako jeden z pilierov reakcie po Bielej hore a násilný rekatolizačný proces spôsobil českej spoločnosti, kultúre a jazyku veľké škody. Veď len tie tisíce vzdelancov, ktoré museli navždy opustiť svoju vlasť a uchýtiť sa v cudzine, prenasledovanie Českých bratov atď. spôsobili veľké škody a vlastne ešte prehĺbili rozštiepenie českej spoločnosti po bitke pri Lipanoch. Protikatolícke nálady tak neboli plodom Československej republiky, aj keď je pravda, že vtedy, a najmä v prvých rokoch, veľmi nabrali na intenzite (s. 9 – 10). Na druhej strane je pravdou aj to, že Vatikán ťažil zo zániku Rakúsko-Uhorska v tom zmysle, že predchádza-

júca tak rakúska, ako aj uhorská štátna moc si na základe tzv. najvyššieho patronátneho práva nárokovali rozsiahle práva aj v cirkevných záležitostiach. E. Hrabovec priznáva, že aj za monarchie bol vlastne pápež na základe tohto obyčajového práva často vytláčaný z rozhodovacieho procesu v cirkevných veciach (s. 18), nebol to teda len „hriech“ československého štátu.

Nemožno jednoducho len tvrdiť, že celá česká spoločnosť, ktorej intelektuálne a politické elity boli pod vplyvom pokročilej sekularizácie, tradičných liberálnych a socialistických hodnôt a obrodeneckého dejepisectva, videla v husitstve vrchol českých dejín a v rímskokatolíckej cirkvi národného a svetonázorového nepriateľa bez toho, aby sa to podrobnejšie neanalyzovalo. Aj v Čechách boli intelektuáli a politici inej ideovej orientácie, veď napríklad V. V. Tomek, J. Pekař a celý rad ďalších historikov nesúhlasili ani s Palackého, ani s Masarykovým výkladom husitskej doby a pretrvávania husitských tradícií. Naopak, aj niektorí českí katolícki kňazi a spisovatelia ako Václav Beneš-Třebízský alebo Jindřich Šimon Baar vo svojich dielach nevnímali husitov len ako lupičov a vrahov a cítili aj kultúrne škody, ktoré českému národu spôsobil pobielohorský násilný rekatolizačný proces. Podobne aj prevažne katolícka Československá strana ľudová vedená Mons. Janom Šrámkom, ktorá mala vplyv hlavne na Morave, nemohla vidieť v rímskokatolíckej cirkvi národného a svetonázorového nepriateľa, aj keď mala k Československu celkom iný postoj ako Slovenská ľudová strana. Profesorka Hrabovec má tak k lidovcom, ako aj k Šrámkovi veľa výhrad a vyčíta im, že nespupracovali s Andrejom Hlinkom a so slovenskými katolíckymi. Treba však pripomenúť že Šrámek a lidovci vnímali Československo oproti Rakúsko-Uhorsku ako veľký pokrok. Vplyv rímskokatolíckej cirkvi v monarchii a v ČSR nemožno porovnávať, ale Vatikán a katolíci boli vždy silnou oporou habsburskej dynastie a Rakúsko-Uhorska, čo

sa po porážke v prvej svetovej vojne a následnom rozpade mnohonárodnostnej ríše na Dunaji muselo zákonite odraziť aj na postoji Československa k Svätej stolici a jej exponentom. Pritom nešlo ani tak o vyvolávanie protináboženských a protikatolíckych nálad (s. 9), ale o to, aby cirkev nepôsobila politicky, skrátka, prezident Masaryk a spol. vystupovali proti politickému klerikalizmu a nie proti katolíkom a ich pastierom.

V názore na to, aký postoj zaujať k Československu a jeho predstaviteľom, sa nezhodovali ani všetci katolíci. Nejednotnosť predstaviteľov rímskokatolíckej cirkvi v Československu potvrdzujú aj výsledky ankety, o ktorej E. Hrabovec informuje podrobnejšie. Na prelome rokov 1924/1925 usporiadal nuncius Francesco Marmaggi v súvislosti s možným znížením počtu cirkevných sviatkov a zavedením pamätného dňa Jana Husa prieskum medzi československými ordinármi o tom, ako pozerajú na túto otázku. Zatiaľ čo slovenskí biskupi a Slovenská ľudová strana to rozhodne odmietli, v Čechách boli stanoviská rozdielne. Takýto krok zavrhol len kráľovohradecký biskup Karel Kašpar, pričom pražský arcibiskup František Kordač a olomoucký biskup Leopold Prečan zaujali kompromisné stanovisko a Jan Šrámek sa priklonil na stranu vlády. Úpravu, zníženie počtu cirkevných sviatkov akceptoval a dokonca ustanovenie Husovho pamätného dňa považoval – hoci bol sám katolíckym duchovným – za nevyhnutné (s. 109).⁵

Ak autorka kriticky poukazuje na to, že pražská vláda si nárokovala rozsiahle práva voči rímskokatolíckej cirkvi a neskrývala sympatie k rôznym reformným prúdom atď.,

treba opäť pripomenúť, že tie rozpory medzi svetskou a duchovnou mocou neboli javom novým, ale siahali hlboko do stredoveku (boj o investitúru), a ani nebol obmedzený len na Československo. Čím viac politického vplyvu a podielu na svetskej moci si cirkev nárokovala, tým viac sa kalil pomer medzi československými vládnymi miestami a predstaviteľmi Vatikánu i slovenskou cirkevnou hierarchiou. E. Hrabovec podotýka, že najmä v socialistickej tlači sa objavovali „*ostré verbálne aj ilustračné ataky na adresu pápeža a nuncia*“ (s. 96), ale zabúda na to, že v Československu napriek občasným zásahom cenzúry bola rozsiahla sloboda tlače a vláda nemala najmenší vplyv na to, čo sa v novinách uverejňuje; koniec koncov v inej tlači sa zase objavovali často až neslušné karikatúry a veľmi ostré články o prezidentovi, Benešovi, slovenských centralistoch atď. Úplne nevhodné zásahy, resp. pokusy o zásahy do vnútropolitických pomerov v Československu pripúšťa aj autorka, keď uvádza, že nuncius stál pred dilemou, či tolerovať prítomnosť lidovcov vo vládnej koalícii, alebo či od nich žiadať odchod z vlády. Naozaj to mala byť úloha Vatikánu a jej diplomatického predstaviteľa v Československu, aby sa presadzovali aj v politike záujmy Vatikánu a taktó ovplyvňovali podobu vlády, o ktorej mali v demokratickom štáte rozhodovať len voliči a parlament? Snahy o ovplyvňovanie vnútropolitických vzťahov v štáte Vatikánom pražská vláda celkom logicky a aj opodstatnene odmietala a odmietla aj zrušiť spomienku na Jana Husa, prvýkrát v nezávislom Československu. Pri troške politickej prezieravosti a aj citlivosti to nuncius mohol pochopiť a predísť zbytočnému vyhroteniu konfliktu.

Počas celej éry medzivojnového Československa možno hovoriť o napätých vzťahoch medzi štátom a Vatikánom a väčšinou rímskokatolíckej cirkvi, hlavne na Slovensku. Najviac sa československo-vatikánske napätie, až konflikt vyhrotili v roku 1925 v súvislosti s prvými slobodnými pietnymi spomienkami

⁵ Zákon č. 65 z 3. apríla 1925 o sviatkoch a pamätných dňoch Československej republiky. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, 1925, č. 30, s. 433 – 434. Zákon stanovil, že okrem 1. januára bude ešte osem cirkevných sviatkov, jeden štátny sviatok (28. október) a štyri pamätné dni, medzi nimi aj 6. júl, čo je deň Husovho upálenia; v zákone sa však samotný Jan Hus výslovne nespomína.

510. výročia mučeníckej smrti Majstra Jana Husa. Tento konflikt, nazývaný aj Marmaggiho aféra, interpretuje profesorka Hrabovec ako úmyselnú provokáciu Masaryka a Beneša, ale pritom podotýka, že Svätá stolica už od jari varovala Prahu pred Husovými oslavami pod patronátom najvyšších predstaviteľov štátu. Vatikán upozorňoval, že to bude považovať za nepriateľský akt. Podľa autorky „išlo o cieľný – hoci nevydarený – pokus najmä z okolia prezidenta Masaryka vyvolať protirímsky náboženský pohyb v českom národe a roztržku so Svätou stolicou“ (s. 101). Tu sa treba podrobnejšie zastaviť a pozrieť na túto otázku bližšie, pretože práve v tomto bode sa najviac prejavuje straníckosť a malá objektivita autorky. V prípade, že by lepšie pozrela Masarykove spisy o Husovi, nemohla by vôbec tvrdiť, že Masaryk sa usiloval vedome o protirímsky náboženský pohyb a roztržku so Svätou stolicou. Napríklad v otázke stavby Husovho pomníka bol proti tomu, aby toto dielo stálo v blízkosti Mariánskeho stípa, čo by mohlo zbytočne provokovať, a aj urážať náboženské city katolíkov. Vo svojej prednáške na Kozom Hrádku 17. júla 1910 Masaryk celkom jednoznačne uviedol, že musíme zachovať smer vytýčený českou reformáciou, totiž položiť dôraz na humanitu a mravnú obrodu: „*To znamená ovšem odpoutati se od Říma, ale duchovně, a doopravdy, nejen podle jména, překonati Řím v sobě jeden každý z nás musí (...) musíme pracovati k tomu, abychom Řím v sobě překonali, abychom se mravně nábožensky obrodili.*“ To, že by táto mravná náboženská obroda mala smerovať proti katolíkom a Vatikánu, z toho nijako nevyplýva, dôraz je položený na to, aby Rím nezasahoval do vecí svetských a do politiky, skrátka, aby sme sa odpútali od **politického klerikalizmu**. Hrabovec tu aspoň v poznámke mohla niečo poznamenať jednak o Husovej afére a jednak o Masarykových prácach na túto tému dávno pred prvou svetovou vojnou. Obidve veci spolu úzko súvisia. Filozof a politik T. G. Masaryk sa vždy vyznačoval rozhodným

oponovaním každému zneužívaniu a sebeckému využívaniu náboženstva na politické, stranícke alebo osobné ciele. Politická demagógia s náboženským a cirkevným obsahom mu pripadala nemravná. Už od svojej mladosti rozhodne vystupoval proti politizujúcim kňazom.

Nové historické bádanie už jednoznačne dokázalo, že Hus bol skôr ľudový tribun, ako teológ, teologicko-dogmatickými vecami sa ani príliš nezaoberal, a pokiaľ ide o učenie anglického reformátora Johna Wicliffa/Viklefa, nepreberal jeho neortodoxné názory napríklad na otázky transsubstanciácie a remanencie, ale sústredil sa väčšinou na sociálne body jeho učenia. To sa stalo vlastne Husovi aj osudným, pretože on sám zostával v otázke eucharistie pravoverný, teda veril v transsubstanciáciu, a tak aj kázal (chlieb a víno sa skutočne mení na telo a krv Ježiša Krista) a neosvojil si Viklefov remanenčný názor (chlieb a víno zostávajú vo svojej podstate a Ježiš Kristus je v nich len duchovne – obrazne). Husovi viac zazlievali jeho postoje proti svätokupectvu a to, že presadzoval nápravu cirkvi, ktorej predstavitelia majú byť chudobní, nemajú žiť v hriechu atď. A to bolo pre katolícku cirkev ešte aj v roku 1925 (a vlastne dodnes) kacírské a heretické? Toto na Kostnickom koncile (r. 1414/1415) kardináli verejne nemohli odsúdiť, a preto sa voči Husovi dopustili vlastne justičnej vraždy. Vymýšľali si falošné obvinenia, že vraj o sebe rozhlasoval, že on sám je štvrtou božskou osobou a kancelár parížskej Sorbonny Jean Charlier/Gerson, najvýznamnejší teológ na Kostnickom koncile, povyberal z Husovho traktátu *De Ecclesia* určité úryvky, ktoré potom svojrázne poprekrúcal, aby poslúžili ako dôkaz o Husovej heréze. Koncil siahol ešte aj k tej smutne známej praxi neskorších totalitných režimov, že poslal k Husovi do väzenia provokatéra, učeného španielskeho teológa Fra Didaca de Moxenu, prestrojeného za nevzdelaného jednoduchého mnícha, ktorý mal rôznymi zákernými otázkami od Husa získať usvedčujúce výroky. Sám Hus bol presvedče-

ný o svojej pravovernosti, aj preto sa vydal na cestu do Kostnice, aby sa obhájil; netušil, že na to nedostane príležitosť. Nie, Hus ani vtedy a ani z dnešného pohľadu kacírom zaiste nebol, v teológii sa držal pravoverného učenia cirkvi, ktorú chcel len napraviť v jej nedostatkoch a vrátiť na pravú cestu chudoby, zbožnosti a morálky. A vždy tvrdil, že ak sa mylí, nech je na základe Písma poučený, až potom odvolá to, čo kázal. To sa však nestalo, a tak musel zomrieť hroznou smrťou na základe falošne vykonštruovaných obvinení. Žiaľ, vo Vatikáne stále nie je dostatok vôle a smelosti priznať si to a Husa rehabilitovať. Za neskoršie výčiny a zločiny niektorých extrémnych husitských skupín predsa Husa viniť nemožno!

Masarykov postoj k Husovi sa vytváral dlhodobo po jeho príchode do Prahy v 80. rokoch 19. storočia. Tento sociológ a filozof podrobne študoval české dejiny, Husa, Komenského, obdobie rekatolizácie po Bielej hore, národné obrozenie, Jána Kollára, Karla Havlíčka, Františka Palackého atď. a výsledky svojho štúdia uverejnil vo viacerých knihách a štúdiách. Pre túto recenziu sú najvýznamnejšie *Česká otázka* (1894) a *Jan Hus. Naše obrození a naše reformace* (1896; toto vydanie bolo viackrát doplnené a rozšírené). Keď sa Masaryk stal prezidentom, nemusel na svojom názore ani na Husa, ani na české dejiny a národné obrozenie meniť ani čiarku. Vždy zdôrazňoval náboženský význam českej reformácie, jej humanitu a snahu o mravnú obrodu. Sám bol hlboko veriacim človekom. Hoci bol pôvodne katolíkom a neskôr prestúpil k protestantizmu, za nepriateľa katolíkov a rímskokatolíckej cirkvi ho označiť nemožno. Odsudzoval len politické ambície a reakčnú podporu Vatikánu Habsburgovcom a monarchii, a to je podstatný rozdiel. Akoby sa stále potvrdzovali jeho vlastné slová, že najviac ho kritizovali tí, ktorí ho nepoznali... a ani nečítali. Masaryk vychádzal z Palackého poňatia českých dejín ako ustavičného zápasu o prežitie s nemectvom, ale tento postoj Palackého podstatne zmiernil. Aj on považo-

val husitstvo a husitské tradície za vrchol českých dejín, keď český národ dosiahol vysoký stupeň vzdelanosti a ocitol sa v strede európskych dejín v hnutí za nápravu nepravostí a za morálnu obrodu cirkvi. V tomto svojom názore neboli ani Palacký, ani Masaryk prijímaný jednoznačne a po vydaní Masarykových prác sa začali objavovať spisy rôznych autorov, ktorí s ním nielen nesúhlasili, ale priamo ich odmietali. Hádám najrozhodnejším ideovým oponentom Masaryka v tomto bode bol historik Josef Pekař, ale bolo ich podstatne viac. Vznikla z toho diskusia trvajúca niekoľko desaťročí o tzv. zmysle českých dejín, ktorá ožila po roku 1989 a trvá vlastne dodnes.⁶ Hrabovec ju spomína bez toho, aby otázku aspoň niekoľkými vetami vysvetlila, čo nepoučenému čitateľovi jej diela je na veľkú škodu, pretože konkrétne aj v Marmaggiho afére stráca, resp. nevedomuje si súvislosti (poznámka č. 3, s. 7 – 8).

O Masarykových názoroch na cirkev, Vatikán a Husa by sa dalo ešte uviesť veľa, napríklad aj jeho predvojnové prednášky, v ktorých zhrnul jadro svojich názorov na Husa. Napríklad v roku 1912 na Valašsku k 500. výročiu odchodu Husa z Prahy povedal: „*Touha po světské moci v církvi převažovala náboženství. Papež rozdával a bral králům koruny. Ale pak povstávali proti sobě papežové, proklínali se a působili na lidi hrozně, potírali-li se dva nebo tři papežové... Dnes všichni nevěříme tomu, co Hus učil. Nemohli bychom všichni jít s ním ve věcech víry a nešel by on vždy s námi, ale my bychom ho nespálili. My uznáváme a ctíme velký charakter, který neustoupil od pravdy ani za cenu života... Husovo náboženství spočívá v mravnosti. Reformace – stále opravování sebe, ne jednou za čas kleknout – ale stále sebe pozvedat k lepšímu žiti.*“

⁶ Najlepšie zhrnutie sporu má Martin KUČERA. *Pekař proti Masarykovi. (Historik a politika)*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1995 a Zdeněk KALISTA. *Josef Pekař*. Praha: Torst 1994.

Podobne aj v inej prednáške v tom istom roku tiež na Valašsku Masaryk zopakoval, že Hus sa vzpíeral násilnej duchovnej moci na základe autority Písma a v tom je podľa koncilu jeho „kacírstvo“ a „blud“. *„Ne šat, zvony, říkání modliteb a písní činí tě křesťanem, ale život dle Krista... Nechtějme zázraků, pracujme sami o mravný život. Církví tonoucí v planém obřadnictví, musila tahle nauka být kacířskou,“* povedal Masaryk. Dá sa toto považovať za útok na Svätú stolicu a katolíkov?

V pasáži o Marmaggiho afére veľmi bije do očí silno tendenčne prokatolícky postoj autorky, pochopiteľný vzhľadom na prostredie, v ktorom pôsobí, ale v objektívnej vedeckej práci len ťažko obhájitelný. Akýmsi úvodom ku krízovému roku 1925 bol už pastiersky list slovenských biskupov spred Vianoc 1924, v ktorom *„zakázali katolíkom účasť v protikatolíckych stranách a spolkoch akéhokoľvek druhu vrátane vládou preferovaného Sokola“* (s. 96). Najviac nepochopiteľné je to v prípade Sokola, čo bola spoločensko-vlasteneckotelovýchovná organizácia, ktorá sa zaslúžila o vlasteneckú aj zdravú fyzickú (nie protikatolícku) výchovu českého národa. Sokol bol rozšírený takmer po celom svete a cvičilo v ňom aj mnoho katolíkov. Práve takýto zásah cirkevnej hierarchie bol protidemokratický a vlastne znamenal porušenie aj občianskych práv a slobôd demokratického československého štátu. Cirkevná hierarchia by sa bola zachovala oveľa taktickejšie, keby túto otázku bola ponechala len na svedomie a slobodné rozhodnutie každého svojho súverca a nesnažila sa ju mocensky regulovať. Naozaj neviem, či zákroky polície, prehliadky a vypočúvanie niektorých cirkevných predstaviteľov v tejto súvislosti možno opodstatnene nazývať „terorom“, pretože najmä po dvoch totalitných režimoch, v ktorých Česi a Slováci neskôr po desaťročia žili, si pod týmto pojmom predstavujeme niečo celkom iné než to, ako postupovali vtedajší četníci. Ako to prebiehalo, svedčí napríklad list správcu fary v Dubovej banksobyrstrické-

mu biskupovi Mariánovi Blahovi z februára 1925, v ktorom uvádza, že ho vo veci čítania pastierskeho listu vypočúval „četník“ a že by kňazi mali byť v diecéze usmernení, ako majú vypovedať, aby bola medzi nimi jednota. On sám četníkovi uviedol, že pastiersky list čítal na príkaz biskupa a nuncia. Hoci je to list priamo biskupovi, niet v ňom ani zmienky o nejakom terore, prípadne že by sa četník bol voči duchovnému správcovi nevhodne.⁷

Československý zákon č. 65/1925 Sb. z. a n. z 3. apríla 1925 rušil niektoré katolícke sviatky a zaviedol 6. júl ako pamätný deň. Autorka poukazuje na to, že zákon bol schválený bez súčinnosti s Vatikánom, čo je podľa mojej mienky celkom absurdné, pretože Svätá stolica by na nejaký Husov sviatok nikdy nebola pristúpila. Musela by ho najprv rehabilitovať, a tým priznať svoj omyl z roku 1415. To sa, ako vieme, nestalo dodnes. A vlastne to priznáva aj sama profesorka Hrabovec, keď podotýka, že zákon mal ideologické poslanstvo, *„ktoré kanonizovalo povinnú verejnú úctu k osobnosti, ktorú Katolícka cirkev považovala za heretika, ale české politické a intelektuálne elity a signifikantná časť českej verejnosti obdivovala ako symbol národnej revolty proti Katolíckej cirkvi“* (s. 99). Je to veľmi nepresné, až zavádzajúce tvrdenie. Hus a neskôr väčšina husitov a Čechov potom od 15. storočia až do vzniku Československa, a ani neskôr, nerevoltovala proti katolíckej cirkvi, ale proti schizme, proti nehodnému pápežovi Jánovi XXIII., ktorého Vatikán dnes ani neuznáva, a hlavne proti neporiadkom, svätokupectvu, bohatstvu a nemravnosti mnohých cirkevných kňazov, prelátov, mníchov a kňazov. Hus chcel nápravu, očistu cirkvi a návrat k jej zakladateľovi a nikdy by sa nestaval proti cirkvi, keby sa nebola spreneverila pôvodným apoštolským ideálom.

⁷ Diecézny archív Banská Bystrica, list správcu fary v Dubovej biskupovi.

V deň Husovej spomienky (oslava je aj po 500 – 600 rokoch nevhodné slovo v súvislosti s jeho upálením) Marmaggi opustil Prahu a vzápätí bol z Vatikánu odvolaný aj československý vyslanec Václav Pallier. Podľa E. Hrabovca pražská vláda, resp. niektorí jej členovia (hlavne Beneš; predtým tvrdila, že sám Masaryk) konflikt vedome vyprovokovali a hnali na ostrie noža s úmyslom, aby pražská nunciatura nebola dlhodobo obsadená a mohol sa tak vynútiť slušný modus vivendi s Vatikánom (s. 101). Autorka informuje o tom, že slovenskí biskupi a katolíci sa od Husových „osláv“ dištancovali a pápeža podporili rôznymi manifestačnými vyhláseniami, listami aj osobnými návštevami. Tieto dokumenty sú tiež zachované vo vatikánskych archívoch.

Autorka sprístupňuje cenné informácie o pokusoch maďarskej a maďarónskej (arcibiskup Ján Csernoch) cirkevnej hierarchie zachovať Uhorsko, udržať, resp. aspoň spomaľovať ustanovenie slovenskej cirkevnej provincie a podporovať zákulisné boje o vysvätenie prvých troch slovenských biskupov a neskôr ďalších. Veľmi zaujímavé sú jej hodnotenia Andreja Hlinku a pokusy o jeho povýšenie do cirkevnej hierarchie, čo sa, ako vieme, z rôznych dôvodov neuskutočnilo. Prekvapujúce sú nepriaznivé hodnotenia tejto osobnosti od košického biskupa Fischera-Colbrieho pre Hlinkovu „horúčkovitú účasť na politickom živote“ a nestály pomer k iným kresťanským orientovaným stranám. Pražský arcibiskup František Kordač zase poukázal na Hlinkov sangvinický charakter, ale inak sa za neho prihovárал, dúfajúc v jeho „silnú ruku“. Aj Csernoch poukazoval na jeho „vášnivý charakter“ a na to, že jeho povýšenie na biskupa by ho viedlo k zanechaniu politiky, čo by podľa neho poškodilo záujmy slovenského národa. Nuncius Micara bol opatrnejší a obával sa, že Hlinkovo menovanie za administrátora by viedlo ku konfliktom s politickou mocou (s. 80 – 81). Ale ani kardinál Raffaello Scapinelli neradil Hlinku vytrhávať z politiky, lebo cirkvi by lep-

šie poslužil ako hlava parlamentnej strany (s. 82). Zatiaľ čo Šrobár tvrdil, že Vatikán bol proti tomu, aby sa Hlinka stal biskupom, nuncius Micara sa proti tomu ohradil a vyhlásil, že najväčším odporcom Hlinkovho ordinariátu bol údajne práve Šrobár, čo je však málo logické, veď aj slovenským centralistom by Hlinkov odchod z politiky iba pomohol (s. 83).

V niektorých vatikánskych materiáloch sa objavujú nepravdivé tvrdenia na adresu Čechov. Napríklad – že okupujú časť Uhorska, že ich nadvláda nad Slováckmi je rovnako brutálna, ako bola nadvláda Maďarov, a podobne. Je otázka, odkiaľ autori týchto dokumentov čerpali informácie a kto ich zásoboval takýmito tendenčnými správami (s. 37).

Práca Emílie Hrabovca je cenná tým, že približuje mnohé menej známe súvislosti týkajúce sa vzťahov rímskokatolíckej cirkvi a Československa v rokoch 1918 – 1927 a zoznamuje aj s takými prameňmi, najmä z vatikánskych archívov, ku ktorým bežný historik z iného prostredia, ako je sama autorka, nemá ľahký prístup. V interpretačnej rovine svojich výskumov sa však autorka nechala príliš uniesť svojim prokatolíckym postojom a pohľadom a mnohé jej závery treba kriticky prehodnocovať.

Ferdinand Vrábek

ŠUSTROVÁ, R. – HÉDLOVÁ, L. (eds.): *Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti*. Praha : Academia, 2014, 457 s., ISBN 978-80-200-2411-4

Skúmanie problematiky pamäti sa venuje v súčasnosti zvýšená pozornosť. Súvisí to tiež s ďalšími témami, medzi ktoré patrí napríklad vyrovnávanie sa s minulosťou. Konštituovanie novej kolektívnej identity, rôzne prezentovania histórie a spomienok sú súčasťou každej politicko-spoločenskej zmeny. Dnes je skutočne problematické jasne uviesť aspoň jednu

historickú udalosť, na interpretácii ktorej sa zhodne väčšina spoločnosti. Rôznosť pamätí a možnosť ich aktuálnej prezentácie odhaľuje to, čo pred niekoľkými desaťročiami bolo súčasťou neverejného priestoru uzavretých skupín obyvateľstva. V úvode kolektívnej práce *Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti* na tieto problémy poukazuje Radka Šustrová okrem iného otázkou „*pro koho je vlastně český národní příběh psán a kdo se s ním skutečně ztotožňuje*“ (s. 10).

Úvodnú štúdiu tejto knihy napísal Miroslav Hroch a jej názov znie: *Paměť a historické vědomí v kontextu národní pospolitosti*.⁸ Najprv pripomenul problémy súvisiace s vystihnutím významu jednotlivých výrazov. Pojem „paměť“ nahradil slovo „tradícia“, ktoré sa používalo pred niekoľkými desaťročiami. Pri definovaní pamäti odporúča vychádzať zo sociológie. Zároveň analyzoval rôzne druhy pamäti a upozornil na nebezpečenstvo, „že konštruovaním kolektívni paměti se poznání minulého dostane do služeb ideologie, stranické politiky, hospodářských zájmů, nacionalismu, náboženského fundamentalismu a podobně“ (s. 31).

Prvú časť publikácie editorky nazvali „Problémy a přístupy v kultuře paměti českých dějin“. Autorom prvej štúdie *Paměť a identita v regionálním kontextu* je Miloš Řezník. Venuje sa v nej vzájomnému vzťahu a pôsobeniu politicko-spoločenských zmien na nové formovanie identít v súvislosti s miestami pamäti a vplyvu európskej integrácie na tieto procesy. Tomáš Sniegoň sa v stati *Evropeizace holocaustu a česká národní identita* zaoberá odlišným prístupom k tejto citlivej téme európskych dejín v postkomunistických a západoeurópskych štátoch. Spôsob jej spracovania, aký sa presadzoval po roku 1989 zo Západu na Východ, ukázal, že sa realizovalo hlavne

zhora, pričom nebola rovnako podporovaná iniciatíva zdola, čo vytváralo dojem formálnosti a byrokratizmu, a zároveň sa ignorovali traumy z komunistického obdobia. Porovnáva aj rozdiely medzi europeizačným a americkým vnímaním a prezentovaním holokaustu. Cieľom europeizácie historických udalostí je potlačiť národné príbehy a vytvoriť spoločné európske dejiny, čo však nie je celkom úspešné. Ilustrujú to rôzne diskusie v postkomunistických štátoch. Výsledkom je posilňovanie napríklad národného, etnického, náboženského vnímania dejín. Zároveň nie je možné určiť, či európska interpretácia dejín, vnímaná ako občianska a progresívna, napokon preváži nad národnou, ktorá sa pokladá za prekonanú.

Po páde komunistických režimov sa začal proces vyrovnávania sa s minulosťou, a to nielen s komunistickou, čo bližšie rozoberá Michael Kraus v príspevku *Dvacet pět let tranziční spravedlnosti a vyrovnávání se s minulostí ve střední a východní Evropě*. Poukazuje na spoločné a odlišné prvky a konštatuje, že dosiahnuť základný cieľ, t. j. pravdu a spravodlivosť, je zložité. Venuje sa tiež teoretickému rámcu skúmanej problematiky. Túto časť publikácie uzatvára štúdia Miroslava Michela *Historici a súperenie o podobu nových národných dějin na Slovensku po roku 1989*. Autor už v jej úvode podčiarkuje, že sa stále hľadajú objektívne dejiny a diskusie neprinášajú v tejto oblasti žiaden pokrok. Nádeje vkladané do nastupujúcej generácie bádateľov nezaťaženej predchádzajúcimi rokmi nepriniesli žiadne nové interpretácie a prístupy, ale len „potvrdili existujúci stav“. Zameriava sa aj na to, ako sa historici vyrovnali so zmenou politického zriadenia a aké historické témy rezonovali v slovenskej spoločnosti. Problematika slovenského štátu z rokov 1939 – 1945 naďalej tvorí hlavnú tému diskusií o dejinách Slovenska.

Druhú tematickú časť knihy, nazvanú „Osobnosti, kulturní politika a politika paměti“, otvára Dagmar Hájková štúdiou *T. G. Masaryk: prvorepublikové utváření jeho místa*

⁸ Pozri tiež HROCH, Miroslav: *Paměť a historické vědomí očima historika*. In: MASLOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří a kol.: *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha : Karolinum 2014, s. 46 – 65.

v *české, oficiální paměti*. Podává v nej to, ako si prvorepubliková spoločnosť pripomínala jeho narodeniny, a tiež postupné vytrácanie sa prezidenta-osloboditeľa z oficiálnej pamäti štátu počas dvoch totalít. Jiří Křesťan, autor známej monografie o Zdenkovi Nejedlom, ho priblížil v stati *Zdeněk Nejedlý a česká otázka: historické souvislosti a aktuální význam*. Zameral sa na jeho ideologické koncepty a spojitosť s Komunistickou stranou Československa. Jasne opísal jeho najslávnejšie chvíle a postupný vývoj smerujúci k jeho zabudnutiu, k vylúčeniu z verejného priestoru a oficiálnej pamäti. Rozpornosť vnímania jeho osobnosti pretrvala do súčasnosti, pričom J. Křesťan výstižne poznamenal, že Z. Nejedlý ostáva nepochopeným, nenávideným „a nadáváme mu, a proto jsme odsouzeni jej nést na hřbetu. Patří nám to“ (s. 211). Túto časť publikácie uzatvára Françoise Mayer (autorka knihy *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*), štúdiou Milada Horáková a jej proces v *české paměti*. Analyzuje v nej prezentáciu jej osudu v českej spoločnosti po roku 1990. Zároveň pripomína, že model bojovníka proti komunizmu sa nepresadzuje tak ľahko ako obraz trpiacej obeť.

Posledná časť knihy nesie názov „Památníky, muzea a prezentace moderních dějin“. Čeněk Pýcha sa v príspevku *Duchcovský viadukt. Socialistická politika paměti na regionální úrovni* venuje pohnutej histórii tohto pamätníka, ktorý sa stal súčasťou pamäti mesta a zároveň aktívneho zabúdania. V roku 2011 sa síce pripomínalo 80. výročie tejto tragickej udalosti, avšak rozpačito, čo je podľa autora znak toho, „že čtyři padlí horníci toho již současnému Duchcovu nemají příliš co říct“ (s. 269). Ondřej Táborský vo svojom texte *Dějiny podle plánu. Politika dějin a paměti v normalizačním muzejnictví* ukázal, ako sa budovali múzejné expozície, aby splnili hlavný cieľ, t. j. prezentovali aktuálnu ideológiu, a to prostredníctvom histórie inštitúcií. Chýbali však pritom osobné príbehy, čo vyplývalo z presadzovaného

ho kolektivismu, ale aj z opatrnosti, pretože sa nikdy nevedelo, ktorá historická osobnosť pribudne k tým, čo sú pre aktuálny výklad dejín neprijateľné. Štátom vytvorený a podporovaný priestor na spomínanie sa v Československu nestal takým významným, ako bol v Sovietskom zväze. Vysvetľuje to chýbajúcim emotívnym medzigeneračným nábojom a rozporom medzi občianskou alebo individuálnou a oficiálnou pamäťou. Zaujímavá je tiež stať Ivana Malého *Památník na Vítkově. Hledání národní paměti v labyrintu státní ideologie*. Zameral sa nielen na históriu tohto pamätníka, ale aj na rôzne koncepcie tvoriace jeho dejiny. Postoj českej spoločnosti k pamätníku, ktorý „čas od času vystupuje z jakési mlhy majestátnosti, aby se pak opět zahalil do povšechného zapomnění“, je ambivalentný. Poslednou v tejto knihe je štúdia Jakuba Jareša *Český „komunismus“ v muzeu. Mapování muzejní krajiny a konstitutivní faktory pro její formování*. Zmena politického režimu po Novembri 1989 v Československu vyvolala okrem iného prehodnocovanie dejín.

Tento proces silne poznamenal všetky múzeá, ktoré podľa autora akoby zmizli z verejného priestoru. Nastal totiž čas hľadania nových spôsobov prezentovania histórie, a nielen najnovšej. Zároveň vznikali súkromné či komerčné múzeá, ktoré približujú históriu komunistickej moci a jej bezpečnostných zložiek. Vznik spomínaných múzeí rozdeľuje na tri etapy. Prvú tvorí začiatok 90. rokov 20. storočia, druhá je spojená s prijatím koncepcie vlády ČR o pamiatkach súvisiacich s bojom „za svobodu, nezávislost a demokracii“. Poslednú etapu datuje rokom 2008, keď sa nielen zakladajú ďalšie súkromné múzeá, ale prebieha aj diskusia o neudržiavaných pamiatkach. Súčasne sa zaznamenáva zvýšený záujem verejnosti o pamätné miesta. Rozvoj múzeí je podmienený tak finančnými prostriedkami, ako aj vhodnými priestormi, ktorých je však nedostatok. J. Jareš napokon kladie otázku, „zda česká potřeba zpřítomnit minulost v její fyzické po-

době není rovněž odrazem vytrácejícího se společenského konsensu o povaze období 1948 – 1989 i konsenzu o dalším směřování společnosti“ (s. 375).

Kolektívna práca *Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti* obsahuje príspevky, ktoré reflektujú súčasné problémy späté s dynamicky sa rozvíjajúcimi štúdiami o pamäti a neustálymi rozpravami o minulosti. V spoločnosti sú zaznamenávané rôzne konflikty v rámci prebiehajúcich diskusií. Kniha je inšpiratívna, kvalitne pripravená a dokazuje, že interdisciplinárny prístup k spracovaniu akejkoľvek témy je vždy prínosný.

Norbert Kmet'

MARUŠIAK, J. – HALÁSZ, I. – GNIAZDOWSKI, M. (eds.): ***(Dez)Integračná sila stredoeurópskeho nacionalizmu. Prípady štátov vyšehradskej skupiny***. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2015, 219 s., ISBN 978-80-223-3874-5

Publikácia je napísaná pútavým štýlom a je určená širšej verejnosti vrátane vysokoškolských študentov. Na jej vytvorení sa podieľali traja renomovaní vedci: Juraj Marušiak, Ivan Halász a Mateusz Gniazdowski. Kniha má päť kapitol. Prvá, nazvaná *Stredná Európa a problematika práva národov na sebaurčenie*, ktorej autorom je J. Marušiak, je najrozsiahlejšia. Druhé dve kapitoly – *Národné a štátne symboly v krajinách strednej Európy po roku 1989* a *Problematika práv menšín v strednej Európe* – vyšli z pera maďarského historika a právnika Ivana Halásza. Autorom štvrtej a piatej kapitoly – *Historická pamäť a poľské zahraničnopolitické myslenie, Stredná Európa v zahraničnej politike Poľska* – je poľský historik M. Gniazdowski. To, že autori pochádzajú z jednotlivých krajín V4 (mimochodom absentuje pohľad z českej strany), predstavuje jeden zo zásadných prínosov a pozitív knihy.

Práca tak prináša diferencované pohľady na problematiku nacionalizmu v strednej Európe a v krajinách V4 a čitateľ je konfrontovaný viacerými pohľadmi na nacionalizmus a s tým súvisiacu problematiku menšín a jej riešenie v jednotlivých štátoch.

Hlavnou témou publikácie je povaha a revitalizačná sila nacionalizmu v strednej Európe, konkrétne v geopolitickom priestore V4. Nacionalizmus autori publikácie analyzujú ako viacúrovňový ambivalentný fenomén, ktorý spomaľuje etablovanie demokracie a ovplyvňuje dynamiku transformácie a charakter občianskej spoločnosti. Na jednej strane môžeme podľa nich nacionalizmus chápať ako fenomén a silu, ktoré zjednocuje a má silný integračný náboj naprieč sociálnymi, ekonomickými a politickými segmentmi spoločnosti. Na druhej strane nacionalizmus je v publikácii analyzovaný ako fenomén, ktorý spoločnosť rozdeľuje a dezintegruje. Autori jednotlivých kapitol takisto venujú značnú pozornosť aj „prítomnosti“ nacionalizmu v strednej Európe v každodennom živote. Podľa nich sila nacionalizmu v tomto geopolitickom priestore je umocňovaná skutočnosťou, že napriek integračným procesom zostáva národný štát najdôležitejším aktérom medzinárodných vzťahov.⁹

Základným zámerom publikácie je charakteristika nacionalizmu v časovom období po roku 1989. Nie vždy sa autorom darí zachovávať dostatočný odstup od analyzovaného objektu. Ambivalentný charakter nacionalizmu je chápaný nielen v rovine (dez)integračnej sily, ale autori sa miestami pokúšajú aj o analýzu jeho modernizačného potenciálu, hoci v ďalšej časti nacionalizmus vnímajú ako „ničiteľ“ demokratických ideálov. V 1. kapitole, ktorej autorom je Juraj Marušiak, je veľmi podrobná

⁹ Toto konštatovanie autorov paradoxne potvrdzuje aj súčasný vývoj boja proti terorizmu, v ktorom sú hlavnými aktérmi boja proti islamskému štátu jednotlivé štáty, a nie bezpečnostné zoskupenia, respektíve globálne medzinárodné inštitúcie zodpovedné za kolektívnu bezpečnosť.

analýza jednotlivých teoretických prístupov k problematike národa a nacionalizmu. Čiastočne však absentuje ich aplikácia na kategorizáciu vývoja nacionalizmu v strednej Európe. Napríklad na 44. strane chýba vysvetlenie subjektívnych a objektívnych kritérií národa, respektíve národnosti. Preto je táto rozsiahla kapitola dosť neprehľadná. Napriek množstvu zaujímavých faktov a informácií sa v nej čitateľ dosť ťažko orientuje.

Z metodologického hľadiska je potrebné v publikácii oceniť využitie historickej perspektívy a jej efektívnu aplikáciu na vývoj v súčasnosti. Pokladám to jednak za dôležitý vedecký prínos jednotlivých kapitol a súčasne za nástroj umožňujúci ich logické prepojenie a spojenie do uceleného celku. V jednotlivých kapitolách autori využívajú aj komparatívnu metódu; v tomto ohľade je veľmi užitočné a prínosné porovnanie čechoslovakizmu a „juhoslavizmu“. Aj keď je potrebné konštatovať, že v závere chýba porovnanie postavenia menšín v krajinách V4 a v bývalej Juhoslávii. V tomto kontexte však považujem za potrebné podotknúť, že autori mohli aplikovať komparatívnu metódu aj v rámci vymedzených chronologických etáp a medzníkov, teda nielen na jednotlivé spoločenské fenomény a geopolitické útvary.

V rámci uvedených kritérií je najsystematickejšie a najprehľadnejšie spracovaná kapitola Ivana Halásza *Problematika práv menšín v strednej Európe*. Čitateľsky pútavým spôsobom analyzuje problematiku autochtónnych a alochtónnych menšín a ich koexistencie s majoritným obyvateľstvom, ako aj s tým súvisiace legislatívne problémy. V závere kapitoly autor naráža aj na problém masívnej migrácie do stredo európskeho priestoru a oprávnené konštatuje absenciu projektov na koncepčné riešenie týchto neodvratných globálnych zmien.

Záver publikácie tvoria dve kapitoly známeho poľského historika a politológa Mateusza Gniazdowského. Z hľadiska súčasného diskurzu v spoločenských vedách, orientovaného

na „Geschichtsbewältigung“, je mimoriadne zaujímavá jeho kapitola *Historická pamäť a poľské zahraničnopolitické myslenie po roku 1989*. Autor sa v nej venuje viacerým otázkam súvisiacim s procesom vyrovnávania sa s minulosťou v poľskej spoločnosti. Orientuje sa predovšetkým na tvorbu zahraničnej politiky.

Publikácia *Stredná Európa a problematika práva národov na sebaurčenie* je významným príspevkom k problematike nacionalizmu a postavenia menšín v geopolitickom rámci V4, bohatom na spoločné dejiny, kultúrne dedičstvo a tradície. Jej obsah ponúka čitateľovi nielen historickú a komparatívnu perspektívu, ale načrtáva aj perspektívy spolupráce do budúcnosti v tomto regióne a v neposlednom rade aj medzi štátmi ako takými. V tomto zmysle je publikácia určená širokej čitateľskej verejnosti.

Zuzana Poláčková

SOLÍK, M. (ed.): *Rozpory a alternatívy globálneho kapitalizmu. Polemika*. Praha : Filozofia, Bratislava : Veda, 2015, 304 s., ISBN 978-80-7007-431-2 (FILOSOFIA), ISBN 978-80-224-1407-4 (VEDA)

Nie je úplne bežné, aby sa v českom alebo slovenskom intelektuálnom priestore vydávali knižné publikácie, ktoré by skúmali inú knižnú monografiu, a navyše od domáceho autora. Treba otvorene povedať, že v našom akademickom prostredí sa ešte stále musíme učiť korektnej, férovej a argumentačne podloženej kritickému polemike, ktorá by neznevážovala partnerov v diskusii. Ak sa však takáto diskusia podarí, tak výsledkom je skoro vždy dosiahnutie vyššej úrovne poznania v podobe spresnenia argumentácie a rozšírenia a prehĺbenia poznatkov. Tvorivé počiny, ako hovorí J. F. Lyotard, nevychádzajú ani tak z konsenzu, ale skôr z disenzu, t. j. nesúhlasu. Takýto tvorivý čin, založený na kritickému diskusii,

predstavuje aj kolektívna monografia *Rozpory a alternatívy globálneho kapitalizmu. Polemika*, ktorú editoval Martin Solík. Hlavou témou knihy sú kritické úvahy a diskusie nad knihou Mareka Hrubeca *Od zneuznání ke spravedlnosti. Kritická teorie globální společnosti a politiky* (Praha : Filosofia, 2011). Ako hovorí Martin Solík (s. 9), Hrubecova kniha je *opus magnum* kritickej teórie globálnej spoločnosti založenej na filozofii vzájomného uznania. Hrubec vo svojej knihe kritizuje predovšetkým liberálny koncept J. Rawlsa, ktorý sa síce globálne presadzuje, ale ktorý v princípe neumožňuje riešiť problém sociálnej otázky, predovšetkým uznanie chudobných. Rawls podľa neho vytvoril koncept pre vládnucich a bohatých. Hrubec, ako hovorí Solík (s. 13), primárnu pozornosť venuje otázkam sociálnej a ekonomickej spravodlivosti, sociálnemu právu, ktoré by sa malo uplatňovať extrateritoriálne. Pre extrateritoriálnu realizáciu práva je podľa Hrubeca potrebné vytvoriť aj istý typ globálneho štátu, lebo len z národnej pozície by bolo takéto právo neuskutočniteľné. Solík (s. 15) ďalej tvrdí, že primárnym Hrubecovým prínosom je nové metodologické založenie kritickej teórie spoločnosti, ktoré má trichotomicú podobu: kritika, vysvetlenie a normativita. Podľa Hrubecovej trichotomickej metodológie je rozčlenená aj kniha. Prvá kapitola je kritikou (neo)liberalizmu, do ktorej prispeli autori ako Ľuboš Blaha, Ondřej Lánský, Miloslav Bednář a Ladislav Hohoš. Druhá kapitola rozvíja Hrubecovu metodológiu a prispievateľmi do tejto časti práce sú Karolína Černá, Fabricio Pontin, Michael Hauser a Martin Solík. Tretia kapitola knihy je venovaná normativite a autormi v nej sú Oleg Suša, Mikuláš Havran a František Škvrnda. Na záver knihy je zaradená dlhšia kapitola, v ktorej Hrubec odpovedá na námietky a pripomienky diskutujúcich autorov.

Prvá časť knihy je venovaná predovšetkým kritickej diskusii o neoliberalizme. Prvý prispievateľ je Ľuboš Blaha, ktorý sa snaží obhájiť niektoré aspekty liberálnej metodológie.

Blaha (s. 37) tvrdí, že Rawls na základe svojho abstraktného a neutrálneho prístupu hľadá minimalistickú verziu spravodlivosti, pod ktorú nemožno klesnúť za žiadnych okolností. Hrubec (s. 214) však i takúto verziu odmieta, lebo liberalizmus aj neoliberalizmus sú podľa neho ideológiou kapitalizmu a liberálna metodológia vznikla na obranu záujmov majetných mužov, mešťanov, ktorí nemajú záujem odhaľovať a odstraňovať sociálne nerovnosti. Ďalším prispievateľom v prvej časti knihy je Ondřej Lánský (s. 56), ktorý si zhodne s Marekom Hrubecom myslí, že liberalizmus podporuje niektoré kľúčové prejavy nespravodlivosti kapitalistických spoločností, pretože interpretuje nerovnosť ako legitímnu a nevyhnutnú. Spravodlivosť podľa Lánskeho (s. 82) vyžaduje bezvýhradnú rovnosť. Ďalšia výrazne kritická štúdia je od Miloslava Bednářa (s. 93), ktorá Hrubecovo dielo označuje za príspevok do českého, prípadne aj svetového neomarxizmu. Na adresu Bednářa však Hrubec (s. 224) odpovedá v tom zmysle, že svojou argumentáciou si vytvoril neexistujúceho absolutisticky vyprofilovaného protivníka. V tomto prípade Bednářova kritika minula podstatu problému, ktorý formuloval Hrubec. Na záver prvej časti práce má ešte príspevok Ladislav Hohoš, ktorý polemizuje s Bednářom a obhajuje pozíciu Hrubeca. Hohoš (s. 104) tvrdí, že neoliberalizmus je len vulgárnou formou ekonomizmu a argument „neviditeľnej ruky“ trhu je diktátom trhového mechanizmu, čo je v podstate sekularizovaná forma „božskej prozreteľnosti“.

Druhá časť práce je venovaná metodológii a vývoju konceptu uznania. Karolína Černá ako prvá prispievateľka v tomto bloku považuje práve Hrubecovu metodológiu (kritika – vysvetlenie – normativita) za najviac prínosnú, ktorú interpretovala v prehľadovej hexagonálnej tabuľke (s. 111). Druhý prispievateľ, Fabricio Pontin, skúma Hrubecove teórie z hľadiska Husserlovej fenomenológie. Na tieto prístupy Hrubec (s. 240) odpovedá tak, že v Pontiniho

type fenomenológie ide o pasívne vzťahovanie sa k realite, ktoré fixuje nespravodlivé status quo v spoločnosti. Husserla, podľa Hrubeca (241), treba na kritickú teóriu aplikovať novým spôsobom, čo je nakoniec aj vlastný odkaz fenomenológie. Ďalším autorom je Michal Hauser, ktorý polemizuje s Hrubecovými východiskami a založením kritickej teórie. Hrubec na jednej strane oceňuje tieto prístupy kvôli ujasneniu teórie, ale na strane druhej poukazuje aj na viaceré dezinterpretácie v prípade analýzy Axela Honnetha, vzťahu kritickej teórie a ortodoxného marxizmu (s. 243). Posledným príspevkom v tomto bloku je štúdia Martina Solíka (s. 159), ktorý v súlade s Hrubecovým prístupom zdôrazňuje založenie globálnej spravodlivosti na sociálnych vzťahoch a intersubjektívite, a nie na individualizme a subjektívite. Podľa neho len na týchto vzťahoch, na rozdiel od neoliberalistických prístupov, možno založiť spravodlivé riešenie ekonomických, sociálnych a kultúrnych nerovností.

Tretia časť práce je venovaná normatívnym teóriám usporiadania globálnej spoločnosti vrátane vízie globálneho štátu. Prvý autor Oleg Suša kontinuálne nadväzuje na Hrubecovu kritickú teóriu globálnej spravodlivosti, lebo podobne ako Hrubec nevidí možnosť riešenia globálnej nespravodlivosti na základe neoliberalistických konceptov (s. 182). Oleg Suša ešte upozorňuje na problém ekologickej krízy, čo oceňuje aj Hrubec (s. 263), lebo tak isto ide o globálnu, v tomto prípade environmentálnu, nespravodlivosť. Ďalším prispievateľom je Mikuláš Havran, ktorý sa zamýšľa nad ideou globálneho štátu. Zhodne s Hrubecom konštatuje (s. 192), že globálny štát v budúcnosti bude asi nevyhnutnosťou, ale teraz by mohol existovať len v negatívnej podobe s autoritatívnym alebo dokonca vojenským režimom. Príspevky uzatvára autor František Škvrnda s úvahou o bezpečnosti v kontexte kritickej teórie globálnej spoločnosti. Autor tvrdí (s. 196), že globalizácia priniesla viac nerovností, strát a hrozieb ako výhod, ziskov a záruk. Z tohto

dôvodu otázka bezpečnosti v globálnej spoločnosti je veľmi aktuálna. Škvrndove teórie oceňuje aj Hrubec (s. 276), ktorý tvrdí, že globálna bezpečnosť bude stále viac a viac nabrať na dôležitosti a jej realizácia bude zároveň podporovať utváranie globálneho štátu.

Na záver by som chcel zdôrazniť, že monografia *Rozpory a alternatívy globálneho kapitalizmu. Polemika* naberá v súčasných kontextoch prílevu migrantov do Európy ešte na väčšej aktuálnosti. Problém migrantov je akútne globálny problém, ktorý, ako sa zdá, už nie je možné riešiť starými prístupmi a metódami. Medzi tie nové nepochybne patrí aj Hrubecova kritická teória globálnej spoločnosti založená na filozofii vzájomného uznania. Aj z tohto, okrem iných spomínaných dôvodov, predkladaná monografia predstavuje veľmi prínosné dielo, ktoré poskytuje významný teoretický základ na lepšie porozumenie súčasných globálnych zmien a najmä na založenie globálnej spravodlivosti.

Slavomír Gálik

MARTINKOVIČ, M.: *Politické myslenie Novej školy. Občiansko-národný program Slovenských novín*. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 2015, 222 s., ISBN 978-80-970494-7-8

Marcel Martinkovič pôsobí na Katedre politológie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave a zároveň vo Filozofickom ústave Slovenskej akadémie vied. Vo svojom výskume sa prioritne zameriava na dejiny slovenského politického myslenia najmä v 19. storočí s dôrazom na vývoj slovenského národotovorného myslenia. Téma Novej školy slovenskej sa systematicky začal venovať od písania svojej dizertačnej práce, v ktorej skúmal problematiku nacionalizmu v kontexte slovenského politického myslenia druhej polovice 19. storočia. Marcel Martinkovič je editorom a spoluautorom kolektívnej monografie *Idey*

a vývoj slovenského národovtorného myslenia, vo svojej kapitole s názvom *Metamorfózy idey slovanstva a ich reflexia v slovenskom politickom myslení 19. storočia* sa okrem iného venuje aj liberálnemu konceptu slovanskej vzájomnosti v myslení Novej školy. Publikácia *Politické myslenie Novej školy. Občiansko-národný program Slovenských novín* je doplnenou a rozšírenou verziou jeho dizertačnej práce. Ide o prvú monografiu politického myslenia Novej školy slovenskej po roku 1989.¹⁰ Je potrebné pripomenúť, že v kontexte svojho vedecko-výskumného zamerania sa Marcela Gbúrová takisto zaoberala liberálnym krídlom slovenského politického myslenia, Novou školou.¹¹

Marcel Martinkovič v predslove otvorene vysvetľuje dôvody, prečo sa vo svojom výskume venuje predovšetkým slovenskému politickému mysleniu. Asi sa všetci zhodneme s autorom, že poznanie vlastnej kultúry, jej ideových tradícií, ale aj sporov by určite malo patriť k výbave vzdelaného občana a z toho dôvodu na lepšie pochopenie súčasných politických, kultúrnych, ale aj hospodárskych problémov je nevyhnutné podrobnejšie sa oboznámiť s historickým vývojom štátov v stredoeurópskom priestore.¹² Politologická prax zaznamenáva trend, a síce že jeden z nosných predmetov politológie, dejiny politického myslenia na

Slovensku, nepatrí medzi kľúčové oblasti výskumu pracovníkov, ako aj študentov politologických pracovísk. Dôkazom nepopulárnosti, nezaujmu skúmať jednotlivé osobnosti či prúdy slovenského politického myslenia je aj fakt, že dodnes nie je daná problematika komplexne spracovaná ani formou skript pre študentov politológie či príbuzných odborov, o vedeckých monografiách nehovoriac.¹³ Z toho dôvodu je publikácia Marcela Martinkoviča mimoriadne prínosná, pretože čitateľovi približuje jeden z menej známych prúdov slovenského politického myslenia – Novej školy slovenskej, čím zároveň prispieva k lepšiemu pochopeniu tradície liberalizmu v našom politickom myslení.

Prvá slovenská opozícia, Nová škola slovenská, združovala jednotlivcov, ktorí sa kriticky stavali k vtedajšej oficiálnej a všeobecne uznávanej politike konzervatívcov – Starej školy. Filozofické východiská inšpirované liberálnymi mysliteľmi sa pokúšali predstavitelia Novej školy etablovať do politického programu, ktorý by odzrkadľoval vtedajšiu politickú situáciu a stanovil by uskutočniteľné požiadavky. Usilovali sa o dosiahnutie reálneho dodržiavania a zabezpečovania zákonného rámca, rovnoprávného postavenia všetkých obyvateľov Uhorska predovšetkým v oblasti rečovej a kultúrnej, zachovanie územnej celistvosti Uhorska, avšak federalizáciu a decentralizáciu monarchie. Nová škola v rokoch 1968 – 1975 prezentovala svoje stanoviská na stránkach *Slovenských novín*.

Autor si za hlavnú výskumnú metódu zvolil analýzu dobových novinových článkov predovšetkým reprezentantov Novej školy na

¹⁰ Jediná publikácia zaoberajúca sa výlučne Novou školou vyšla v roku 1959. Pozri KOSTICKÝ, B.: *Nová škola slovenská*. Bratislava : SAV, 1959.

¹¹ Marcela Gbúrová sa okrem iného zaoberá dejinami politického myslenia na Slovensku, národnou a občianskou identitou. Politickému mysleniu Novej školy sa venovala predovšetkým v nasledujúcich prácach: GBÚROVÁ, M.: *Dotyky s politikou*. Trenčín : Q-EX, 2002; GBÚROVÁ, M.: *Politický realizmus Jána Mallého alebo pokus o politiku „možného“*. In: *Studia Politica Slovaca*, roč. V., 2012, č. 1.; GBÚROVÁ, M. – DOBIAŠ, D.: *Idea liberalizmu v európskom a slovenskom politickom myslení*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2014.

¹² Pozri: MARTINKOVIČ, M.: *Politické myslenie Novej školy. Občiansko-národný program Slovenských novín*. Bratislava : Filozofický ústav SAV, 2013, s. 7.

¹³ Je potrebné dať do pozornosti autorov, respektíve politologické pracoviská, ktoré uskutočňujú systematický výskum jednotlivých osobností politického myslenia na Slovensku a síce: Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied, menovite predovšetkým riaditeľ PhDr. Miroslav Pekník, CSc., rovnako prof. PhDr. Marcela Gbúrová, CSc., z Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, doc. PhDr. Milan Čáky, CSc., z Fakulty sociálnych vied Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave.

stránkach *Slovenských novín*, ktoré komparoval s článkami prívržencov Starej školy na stránkach *Pešťbudínskych vedomostí*, čo je zrejme už z podnázvu monografie: *Občiansko-národný program Slovenských novín*. Na jednej strane je potrebné oceniť zvolenú výskumnú metódu, pretože prostredníctvom nej autor čitateľovi sprostredkuje autentické myšlienky, a tým vytvára priestor na uvažovanie a konkrétnejšiu predstavu o kľúčových bodoch politického programu Novej školy, zároveň poskytuje zreteľnejšie pochopenie zásadných ideových rozporov so Starou školou. Domnievame sa, že na čitateľa pôsobia citácie konkrétnych autorov pútavejšie ako holé konštatovania prostredníctvom sprostredkovaných tvrdení. Na druhej strane absentuje spracovanie archívnych materiálov. Napríklad v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine fond Jána Mallého, konkrétne jeho korešpondencia ponúka cenné informácie ku kľúčovým otázkam či už teoretického programu Novej školy, alebo problémov, ktoré riešili v súvislosti s ich verejnou činnosťou.

Silnou stránkou monografie je taktiež bohatá použitá sekundárna literatúra. Autor nespracoval politické myslenie Novej školy izolovane, ale – sám uvádza – nadväzuje na už spracované slovenské politické myslenie a politický koncept Novej školy analyzuje v širších historicko-filozofických súvislostiach, pretože myslenie reprezentantov Novej školy analyzuje v súvislosti s myslením štúrovcov, hlasistov, prúdristov, ako aj súčasných autorov. V úvode autor definoval cieľ, respektíve zámer práce: „...*priblížiť politické myslenie predstaviteľov Novej školy a spolu s ním aj jeho filozofické zdroje, ktoré zohrali významnú úlohu pri riešení problematiky národnej emancipácie, občianskej slobody, politickej rovnoprávnosti alebo úlohy štátu v spoločnosti a jeho vzťahu k jednotlivcom.*“¹⁴

Monografia je rozdelená do desiatich častí (úvod, osem kapitol a záver). Autor sa usiloval zdôrazniť tie aspekty slovenského filozofického a politického myslenia, ktoré sa stali základom liberálne orientovaných úvah o rozvoji národnej individuality. V jednotlivých kapitolách priblížil filozofické zdroje politického programu Novej školy, interpretoval kľúčové myšlienky prispievateľov Slovenských novín, poukázal na ideovú kontinuitu s myslením Starej školy a zároveň na hlavné ideové rozpory, čím vysvetlil špecifickosť politického myslenia Novej školy. V prvých kapitolách načrtnol stav formovania a organizovania politického života slovenských vzdelancov po kodifikácii spisovného jazyka, postupne sa prehlbujúcu rôznorodosť prístupov v riešení národnej a občianskej emancipácie štúrovsko-hurbanovského krídla a liberálneho krídla združeného okolo Jána Palárika. Následne sa zamerail na komparáciu myšlienkových konceptov jedného z popredných predstaviteľov Novej školy Jána Palárika a Karla Havlíčka Borovského, ako predstavenie alternatívneho riešenia problému formovania národného spoločenstva. Popri rozdielnosti filozofických východísk pre národotvorné snahy dvoch krídel slovenskej inteligencie (martinského a novovznikajúceho krídla združeného okolo *Slovenských novín*) autor poukázal predovšetkým na ich rozdielnú politickú stratégiu. Zdôraznil podstatu politickej stratégie a politického realizmu v programe Novej školy. Jej politická stratégia sa menila podľa aktuálneho spoločenského vývoja a reálnych možností zákonného zabezpečenia politickej a kultúrnej rovnosti, pričom zdôrazňovala tzv. legalizmus – rešpektovanie daného zákonného rámca politických práv a slobôd a potrebu zachovania územnej celistvosti Uhorska. Autor opísal vzťah Novej školy k Uhorsku ako súhrn slovenského nacionalizmu a uhorského vlastenectva. Predstavil hlavné body politického programu Novej školy, predovšetkým kladenie dôrazu na potrebu decentralizácie,

¹⁴ MARTINKOVIČ, M.: *Politické myslenie Novej školy. Občiansko-národný program Slovenských novín*. Bratislava : Filozofický ústav SAV, 2013, s. 14.

subsidiarity, na súlad teoretických filozofických východísk v súlade s ich praktickou realizáciou. V piatej kapitole čitateľom priblížil vnímanie hraníc autority štátu a národnej slobody individua v myslení predstaviteľov Novej školy prostredníctvom prístupu Jána Palárika, ktorý sa inšpiroval myšlienkami Charlesa Montesquieua, ďalej zásad občianskej participácie a individualizmu ako základu občianskych práv. V nasledujúcej kapitole vykladá postoj Novej školy k uhorskej štátnosti a vysvetľuje, že úsilie nielen zdôvodniť, ale aj legalizovať a prakticky garantovať národnú pluralitu a rovnoprávnosť všetkých národov v koncepte jednotného uhorského politického národa viedla predstaviteľov Novej školy k myšlienkam federalizácie a decentralizácie monarchie. Taktiež priblížil chápanie pojmov národ a národnosť v myslení Novej školy a pre pochopenie vzťahu slobody a politickej rovnosti ideu nivelizácie v článkoch Jána Mallého. V ďalších kapitolách sa venoval národnej individualizácii ako súčasť občianskej socializácie a reinterpretácii myšlienky slovanskej vzájomnosti v liberálnejšej verzii predstavenej v diele Jána Palárika. Takisto priblížil ideu vlastenectva, ktorá polarizovala jednotlivé politické prúdy od politických elít v monarchii, ako aj predstaviteľov slovenskej inteligencie.

V závere autor zhrnul hlavný význam a prínos Novej školy, ktorým je podľa neho jej pragmatický politický program, dôraz na rozvoj politickej činnosti zdola a to, že svoju činnosť nezakladala na „romantizujúcom, hegelovskom náhľade dejinného vzopnutia sa k heroickému zakladateľskému národotvornému činu, ale v praktickom pomere k systematickému rozširovaniu všeobecnej vzdelanosti medzi ľuďmi“.¹⁵ Priblížením filozofických zdrojov politického programu Novej školy, interpretáciou kľúčových myšlienok prispievateľov Slovenských autor identifikoval v ich

politickom programe a verejnej činnosti „prvky filozoficky aj prakticky konzistentnej podoby slovenského liberalizmu“¹⁶. Dôležitým momentom je autorovo konštatovanie o vtedajšom politickom neúspechu Novej školy. M. Martinkovič v závere dodáva, že aj napriek tomu, že iniciatíva Jána Palárika a následne mysliteľov združených okolo *Slovenských novín* nepriniesla bezprostredne očakávané politické výsledky, „kľúčovým prínosom ich politickej činnosti bola transformácia národotvorného myslenia z romantických východísk na občiansky základ, ktorá našla pokračovateľov v nasledovnej generácii slovenských intelektuálov organizovaných okolo redakcie *Hlasu, neskôr Prúdom*“.¹⁷

Na záver je potrebné ešte raz oceniť monografiu M. Martinkoviča – od výberu témy až po spôsob spracovania. Viac než 220-stranová monografia v desiatich kapitolách podáva komplexné informácie o politickom myslení Novej školy. Bohatá použitá primárna i sekundárna literatúra svedčí o autorovej profesionalite a dlhodobom, systematickom výskume problematiky. Taktiež je na mieste vyzdvihnúť autorovo spracovanie politického myslenia Novej školy na pozadí širších historicko-filozofických dobových súvislostí i skutočnosť, že tak náročnú tému sprostredkoval prístupnou formou aj vďaka rozsiahlej priamej citácii. Do budúcnosti by bolo zaujímavé prostredníctvom ďalších archívnych materiálov podrobnejšie sa zaoberať spolupracou Novej školy s maďarskými politickými stranami, ako aj analýzou „reálnych výsledkov“ jednotlivých slovenských liberálnych prúdov a mierou naplnenia ich politických programov.

Jana Sivičková

¹⁵ Tamže, s.191.

¹⁶ Tamže, s. 189.

¹⁷ Tamže, s. 199.

SORBY, K. Jr.: *Iraqi Politics in the Shadow of the Military (1936 – 1941)*. Dresden : Weltbuch Verlag GmbH, 2014, 163 s., ISBN: 978-3-906212-11-1

Blízky východ sa neprestajne objavuje v hlavných správach svetových médií a udalosti, ktoré sa tam odohrali a stále odohrávajú, sú témou skúmania, analýz, komentárov i seriózných vedeckých prác. Je to najmä v súvislosti s hrozbami, ktoré akoby tento región vnášal do nášho života. Mnohé udalosti, ktorých svedkami sme dnes napr. v Palestíne, Iraku, Sýrii alebo v Libanone, majú svoje korene nielen v nešetnom presadzovaní veľmocenských záujmov, ale aj vo vnútornom vývoji týchto transformujúcich sa spoločností.

Autor, PhDr. Karol Sorby ml., PhD, samostatný vedecký pracovník, patrí k mladšej generácii slovenských arabistov-historikov a od čias svojho doktorandského štúdia (2004) aktívne participuje na grantových úlohách v Ústave orientalistiky SAV. Svoju erudíciu už preukázal v rade vedeckých štúdií, uverejnených tak v slovenčine, ako aj v angličtine. Okrem toho uverejnil monografiu *Arabi, islām a výzvy modernej doby* (2007), je editorom zborníka vedeckých štúdií pod názvom *Arabský svet v premenách času* (2009) a spoluautorom monografie *Blízky východ v medzinárodnej politike, 1971 – 1990* (2011). Recenzovaná monografia bola vypracovaná v rámci grantového projektu VEGA – 2/0141/12 a jej vysokú úroveň dokazuje aj skutočnosť, že vyšla v angličtine v renomovanom zahraničnom vydavateľstve.

Predmetom tejto práce je istá sonda do nedávnej histórie Blízkeho východu, osobitne Iraku, keď sa formovala súčasná arabská spoločnosť. Arabský ľud (národ) historici opisovali počas dlhých storočí islámskych dejín väčšinou ako súčasť veľkej islamskej občiny. Po prvej svetovej vojne a po rozpade Osmanскеj ríše sa začali kryštalizovať reálne kontúry sekulárneho pohľadu na štátnosť Arabov, ume-

lo rozdelených do koloniálnych enkláv. Takto sa postupne sformoval arabský nacionalizmus hlavne ako reakcia na nacionalizmus turecký (panturkizmus), ktorý neskôr prerástol do panarabizmu. V celom regióne prebiehali spoločenské zmeny, ktorých dôležitou súčasťou bola otázka národného oslobodenia, takže nacionalizmus bol podľa autora základným politickým prejavom spoločenských zmien na Blízkom východe. Tento rámec na analýzu je relevantný nielen pre Blízky východ, ale aj pre iné oblasti, tak západné, ako aj iné, pretože všetci žijeme vo svete, v ktorom sú tradičné myšlienky a vzťahy spochybňované a nacionalizmus často poskytoval obyvateľom najjednoduchšie odpovede na ich naliehavé problémy.

Práca organicky vychádza z autorových predchádzajúcich vedeckých štúdií. Skúmané obdobie malo do značnej miery osobitný charakter, lebo iracké elity po podpise anglicko-irackej zmluvy v júni 1930 očakávali, že dňom, keď sa Irak stane členom Spoločnosti národov, stane sa aj „nezávislým“ štátom. Irak tak vstúpil do prechodného obdobia, ktoré sa skončilo v októbri 1932. Zmluva, samozrejme, výrazne obmedzovala irackú suverenitu, najmä pokiaľ išlo o vzťahy so zahraničím a Británia si v zmysle zmluvy zachovala rozsiahle právomoci, ktoré z Iraku naďalej robili závislé územie. Väčšina Iračanov, najmä národovci (nacionalisti), však dúfala, že sa im v dohľadnom čase podarí zbaviť sa neželanej závislosti od Británie. Autor v článku ukazuje zápas jednotlivých záujmových skupín v rámci elit, ktoré sa v rámci monarchie predierali k moci a približuje neľahkú úlohu kráľa, ktorý musel pôsobiť ako činiteľ vyrovnávajúci protichodné tlaky pri zachovaní *modu vivendi* s Britániou.

Autor v práci spracúva zaujímavú a menej známu etapu historického vývoja v Iraku v druhej polovici 30. rokov minulého storočia, keď sa viacerí vysokí dôstojníci irackej armády začali zaujímať o politiku. Zistili totiž, že posilňujúce sa postavenie armády ako ochrankyne národných a štátnych záujmov je na to

dobrym východiskom. Najvplyvnejší dôstojníci, predchnutí ideológiou panarabizmu, sa stali príkladom pre mnohých mladších dôstojníkov. Brali si príklad z vývoja v susedných krajinách, najmä v Turecku a Iráne, kde vládli vojenskej diktatúry. Autoritatívna forma vlády podľa nich poskytovala účinnejšie možnosti na zjednocovanie rozdrobených arabských krajín a modernizáciu zaostalej spoločnosti ako ústavné demokracie. Na jeseň 1936 jednotky irackej armády pod velením generálporučíka Bakra Šidqīho vstúpili do Bagdadu, zvrhli vládu a otvorili éru otvoreného zasahovania armády do politiky (s. 29).

Autor správne poukazuje na skutočnosť, že najväčší vplyv na Iračanov mal autoritatívny režim Mustafu Kemala, lebo Turecko ako islamská krajina, s ktorou mali spoločnú históriu a podobné problémy, poskytovala prítlačivejší príklad ako európske štáty. Zaujímavá je osobnosť Hikmata Sulajmāna, ktorý bol ideologickým partnerom Bakra Šidqīho a ktorý bol od prevratu až do zavraždenia Bakra Šidqīho predsedom irackej vlády. V tomto období bol režim do istej miery ovplyvňovaný ľavicovými koncepciami skupiny „al-Ahāl“, v ktorej sa angažovali aj šī'itskí predstavitelia (s. 34). Autor na zápase arabských nacionalistov s irackými partikularistami presvedčivo osvetľuje postoje jednotlivých skupín, ktoré usilovali o moc a ukazuje, že mladý kráľ Ghāzī (1933 – 1939) bol odsúdený na úlohu štatistu.

Autor svoju analýzu historického vývoja v Iraku rozdelil do troch kapitol. Prvá kapitola má názov „Prvý vojenský prevrat na Blízkom východe a vláda prevratu, 1936 – 1937“, druhá „Irak v predvečer druhej svetovej vojny, 1938 – 1939“ a tretia „Smerovanie k novej britskej okupácii Iraku, 1940 – 1941“. Práca je doplnená dodatkami (rodostrom panovníckeho domu, prehľad irackých vlád v sledovanom období), bohatou bibliografiou a menným a vecným registrom. Autor na základe logickej argumentácie podáva presvedčivý výklad kauzálnych súvislostí. Robí tak s prihliadnutím na časový

rozmer a chronologický postup. Treba tiež zdôrazniť, že autor okrem publikovaných dokumentov široko využíva memoárovú literatúru a v citovaných prácach sú bohato zastúpené vedecké práce tak arabskej, ako aj európskej proveniencie, čo rozhodujúcim spôsobom prispieva k objektívnosti práce. V publikácii autor dôsledne využíva vedeckú transliteráciu, čo zvyšuje kvalitu textu z hľadiska správneho čítania arabských mien a názvov.

Vo svojej dobre vyargumentovanej a erudovanej práci, založenej na neobyčajne širokej prameňnej báze, Karol Sorby ml. spoľahlivo vedie svojho čitateľa spleťou množstva zložitých historických udalostí k získaniu dobrého prehľadu o historickom vývoji v Iraku, ktorý napriek svojej geografickej blízkosti nie je pre bežného čitateľa príliš známy. Práca svojou úrovňou a spracovaním nepochybne prináša zaujímavé pohľady na udalosti v Iraku v danom období a približuje osudy krajiny, ktorej ľud sa v posledných desaťročiach dostal do víru mimoriadne nepriaznivých politických a životných podmienok. Bolo by potešiteľné, keby táto práca vyšla čoskoro aj v slovenčine.

Ladislav Drozdík

SVITAČOVÁ, E. – MRAVCOVÁ, A. – ŠEBEŇ-ZAŤKOVÁ, T.: *Globálne výzvy pre vzdelávanie ekonómov*. Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2014, 120 s., ISBN 978-80-552-1224-1

Globalizácia v súčasnosti ovplyvňuje rôzne oblasti spoločnosti – kultúru, vedu, techniku, vzdelávanie. Ide o pojem, ktorého pochopenie je pre dnešok veľmi dôležité z hľadiska napredovania spoločnosti. Krajiny sveta majú rozdielnu kultúru, ich industriálna úroveň je rôzna a globalizácia môže napomôcť k vzájomnému pochopeniu a napredovaniu celého sveta. Práve aplikovaním globálneho vzdelávania do

procesu vyučovania, a to nielen v základných a stredných školách, ale aj na vysokých školách, možno zabezpečiť pochopenie globalizácie sveta. Práve vďaka vzdelávaniu, ktoré odzrkadľuje aktuálnu situáciu v globálnom prostredí, študenti dokážu zaujať vlastné stanovisko v konkrétnej situácii v praxi.

Kolektív autoriek publikácie *Globálne výzvy pre vzdelávanie ekonómov* pôsobí na slovenskej vysokej škole, čo sa odzrkadľuje aj v samotnej monografii. Potrebu globálneho rozvojového vzdelávania totiž aplikovali na slovenské vysoké školy. Kolektívna monografia je rozčlenená do troch kapitol. V prvej, nazvanej *Miesto a úlohy globálneho rozvojového vzdelávania na ekonomických fakultách*, sa rozoberajú dôvody zaradenia globálneho rozvojového vzdelávania do výučby na ekonomických fakultách. Čitateľovi sa približujú požiadavky kladené na rozvoj ľudského kapitálu. Počas štúdia odborných ekonomických predmetov získajú študenti najaktuálnejšie poznatky z oblasti svetovej ekonomiky alebo manažmentu. Autorky však kladú dôraz na získanie komplexných vedomostí o globálnej problematike ešte počas vysokoškolského štúdia, aby absolventi vysokých škôl boli pripravení zaujať stanovisko v nepredvídateľných problémových situáciách v reálnom živote pri vykonávaní povolania. Práve na základe vzájomného spojenia vedomostí študentov a komplexných poznatkov o globálnej problematike sa formuje *komplexná integrita ľudskej osobnosti*. Okrem toho autorky približujú aj základné pojmy súvisiace s globálnym rozvojovým vzdelaním, medzi ktoré patria napr. ľudský, sociálny, ekonomický i kultúrny kapitál.

Kapitola vnáša svetlo do internacionalizácie vzdelávania a komplexných vedomostí o globálnej rozvojovej problematike. Je potrebné uvedomiť si prepojenosť medzi lokálnymi a globálnymi problémami, zmierňovať negatívne dôsledky globalizácie a angažovať sa pri riešení vzniknutých hrozieb. V neposlednom rade je dôležité spomenúť prijatie zodpoved-

ností za rozhodnutia uskutočnené pri riešení krízových situácií, problémov, keďže pri uskutočňovaní rozhodnutia sa môže stať, že nebudú zvažované všetky možné následky.

V prvej kapitole sú veľmi vhodným spôsobom obsiahnuté dôvody, prečo by sa globálne rozvojové vzdelávanie malo stať súčasťou výučby na vysokých školách s ekonomickým zameraním.

Výchova k demokratickému občianstvu a jeho globálnej dimenzii v kontexte globálneho (rozvojového) vzdelávania na ekonomických fakultách – tak znie názov druhej kapitoly. Autorky v nej upriamujú pozornosť na rozdiely medzi „rozvinutými“ a „rozvojovými“ krajinami sveta, v dôsledku ktorých sa význam výučby globálneho vzdelávania stále zvyšuje. Je dôležité, aby občania najmä rozvinutých krajín boli oboznámení s problémami vo svete. Samozrejme, aj s ich príčinami a následkami. V tejto kapitole monografie vystupuje do popredia fenomén globálneho občana, globálneho občianstva na základe rastúceho významu globalizácie v spoločnosti. V súvislosti so študentmi škôl s ekonomickým zameraním je veľký predpoklad, že budú pôsobiť na globálnom trhu, čo zvyšuje tlak na výchovu globálnych občanov. Za globálneho občana sa považuje jednotlivec, ktorý má konať globálne, teda je priamo zainteresovaný na konaní či prístupe.

Monografia poskytuje informáciu o prevládajúcom individualizme, ktorý u človeka v súčasnej dobe prevláda. Ľudia stavajú do popredia vlastné potreby, strácajú sociálne cítenie, ale zároveň sa tým zvyšuje postavenie človeka, občana v spoločnosti. Z toho dôvodu rastie význam výchovy k demokratickému občianstvu, to znamená k národnému, regionálnemu, ale aj globálnemu občianstvu.

V tejto kapitole sa autorky hlbšie venujú aj konkrétnym predmetom zameraným na výučbu globálneho vzdelávania na ekonomických fakultách na Slovensku. Do popredia vystupuje názor, že predmety, ako napr. európske in-

tegračné procesy, medzinárodné vzťahy a iné (s. 61 – 62), majú miesto pri výučbu ku globálnemu občianstvu, avšak nevyklučujú možnosť vytvoriť samostatný predmet globálne vzdelávanie, ktorý by sa danej problematike venoval naplno.

Kapitola je veľkým prínosom k danej téme, keďže autorky uviedli množstvo dôvodov, na základe ktorých je výučba globálneho vzdelávania naozaj potrebná najmä pre školy s ekonomickým zameraním, pretože ich absolventi budú pravdepodobne pôsobiť na globálnom trhu.

Posledná, tretia kapitola *Globálna výchova a jej realizácia v praxi*, sa venuje zavedeniu vlastnej globálnej výchovy do vyučovacieho procesu vysokých škôl s ekonomickým zameraním. V procese výučby je významné zamerať sa na rozvíjanie sociálnych a etických hodnôt, empatie a tolerancie, nevyhnutných pre globalizovaný svet. Okrem toho je dôležité rozvíjať komunikačné zručnosti s mnohými ďalšími kultúrami, ktoré majú odlišné hodnotové systémy, napomáhajúce poznávanie kultúrno-historických, hodnotových, ekonomických, sociálno-politických či environmentálnych aspektov, ktoré sú dôležitými témami globálneho rozvoja.

Globálna výchova je v tejto kapitole predstavená ako pojem spájajúci výchovu, vzdelávanie a modernú pedagogickú koncepciu v závislosti od aktuálnej situácie vo svete. Medzi dôležité domény rozvoja v globálnom vzdelávaní sú v publikácii uvedené *vedomosti, zručnosti a hodnoty a postoje*. Pre študentov je dôležité nadobudnúť *vedomosti* o procese globalizácie a vývoja svetovej spoločnosti, *vedomosti* z histórie a filozofie univerzálnych konceptov ľudstva a *vedomosti* o podobnostiach a rozdieloch, ktoré sú uvedené ako hlavné oblasti vedomostnej domény. Pre oblasť *zručností* sú v kapitole uvedené kritické myslenie a analýza, zmena perspektív alebo multiperspektívny prístup, uvedomenie si negatívnych stereotypov a predsudkov, empatia, riešenie konfliktov a transformácie konfliktov

a mnohé ďalšie. Ako základné *hodnoty a postoje* monografia uvádza sebaúctu, sebadôveru a úctu k iným, spoločenskú zodpovednosť, solidaritu a ďalšie. Všetky oblasti záujmu rozvoja v globálnej výchove sa navzájom flexibilne dopĺňajú.

Okrem obsahu predmetu globálnej výchovy sa autorky v tejto kapitole venujú aj spôsobom a formám vyučovania daného predmetu. Výučbové metódy ako didaktické hry, situačná a inscenačná metóda, prípadové štúdie, heuristická a výskumná metóda v spojení s kooperatívnym vyučovaním rozvíjajú zručnosti študentov. Autorky uvádzajú aj interaktívny spôsob výučby globálnej výchovy, ako napr. simulačné aktivity a hry, hranie rol, brainstorming, cvičenia na riešenie problémov, študijné návštevy a mnohé iné, ktorými si študenti priblížia situáciu v reálnom globálnom svete.

Táto kapitola je veľkým prínosom pre výučbu globálneho vzdelávania, keďže autorky sa venovali samotnému obsahu výučby, oblastiam, ktoré sa majú u študentov počas štúdia rozvíjať, aby nadobudli globálne vzdelanie. Veľmi pozitívna je aj snaha zaviesť interaktívne spôsoby do procesu výučby globálneho vzdelávania, počas ktorých by sa študenti na istý čas stali súčasťou riešenia problémov globálneho sveta.

Autorky veľmi vhodným spôsobom zachytili v monografii dostupné dokumenty, ktoré sa venujú napredovaniu globálneho rozvojového vzdelávania – od množstva publikácií autorov cez medzinárodné organizácie ako OSN, Rada Európy a Európska únia až po Slovensko.

Globálne rozvojové vzdelávanie je aktuálnou témou súčasného rozvojového sveta. Študenti by si mali osvojiť doteraz získané vedomosti civilizácie a ďalej ich rozvíjať. Úlohou predmetu globálne rozvojové vzdelávanie je ovplyvňovať postoje, hodnotové orientácie, názory, rozvíjať tvorivé myslenie pri riešení konfliktných situácií na lokálnej aj globálnej úrovni. Je dôležité, aby vysokoškolskí študenti

boli oboznámení so situáciou rôznych krajín na svetovom trhu, poznali ich kultúru a vedeli reagovať, zaujať stanovisko v rôznych situáciách, v ktorých sa môžu vyskytnúť v globálnom svete. Z toho dôvodu je zavedenie globálneho rozvojového vzdelávania do procesu výučby na vysokých školách veľmi dôležité.

Monografia je veľkým prínosom v oblasti globálneho rozvojového vzdelávania. Zachytáva súčasnú situáciu globálnej výchovy na vysokých školách Slovenska, dôvody, prečo by sa výučba globálneho vzdelávania mala vyučovať aj na ďalších školách (teda nielen na vysokých školách s ekonomickým zameraním), a taktiež aj metodické odporúčania na realizáciu daného predmetu. Keďže obsahuje metodické odporúčania, je vhodnou inšpiráciou pre vysokoškolských pedagógov. Monografia *Globálne výzvy pre vzdelávanie ekonómov* predstavuje dôležitý príspevok k tejto problematike.

Lubica Trnková

ŠVIHLÍKOVÁ, I.: *Přelom: Od velké recese k velké transformaci*. Bratislava : Inaque.sk, 2014, 277 s., ISBN 978-80-89737-06-2

Kniha s názvom *Globalizace a krize* od Ilony Švihlíkové bola v roku 2010 úspešným a veľmi autentickým dielom o tom, čo vlastne globálna hospodárska kríza z roku 2008 znamenala, čo viedlo k jej vypuknutiu a aké z nej plynuli dôsledky pre celý svet. Všetky krajiny sa snažili riešiť následky ekonomickej recesie rôznymi spôsobmi, no ich úspešnosť bola otázná. Odvtedy čas plynul a vývoj sa posunul ďalej. Renomovaná ekonómka z Vysokej školy ekonomickej v Prahe preto na konci roku 2014 prichádza s novou knihou pod názvom *Přelom: od velké recese k velké transformaci*.

Najnovšia monografia Ilony Švihlíkové je na rozdiel od jej predošlej viac širokospektrálna: v rámci dôkladného rozboru súčasnos-

ti a vývoja v posledných desaťročiach spája rôzne súvislosti a zďaleka nenachádza implikácie len v ekonomike. Ponúka kritický, no zároveň reálny obraz o tom, akým súčasný svet v skutočnosti je. Autorka však zďaleka nekončí len pri diagnóze. Už podnázov knihy – *Od velké recese k velké transformaci* – dáva tušiť, že pôjde aj o akýsi pohľad do budúcnosti – monografia načrtáva tiež rôzne alternatívy vývoja a ponúka veľmi zaujímavú prognózu, ako to môže v rôznych prípadoch dopadnúť. Rozvojom medzinárodného obchodu a medzinárodnej deľby práce, rozšírením komunikačných a informačných technológií a celkovo nástupom globalizácie dosiahla vzájomná prepojenosť jednotlivých aktérov a udalostí na našej planéte doposiaľ nevídanú mieru. Pre skutočnú hĺbkovú analýzu je preto potrebné skúmať jednotlivé javy a faktory v globálnom kontexte a s prihliadnutím na vzájomné súvislosti. Kniha *Přelom* ponúka práve takýto pohľad na svet okolo nás.

Ilona Švihlíková rozdeľuje knihu do dvoch častí: prvá časť je rozsiahlou analýzou vývoja svetovej ekonomiky v posledných desaťročiach. V druhej časti opisuje rôzne scenáre vývoja, ktoré delí na dve veľké časti: na čierny (negatívny) scenár, ktorého alternatívy môžu podľa autorky priniesť ľudstvu nastolenie totalitnej spoločnosti, a na pozitívny scenár vývoja, ktorý nazýva *veľkou transformáciou*, čo reflektuje aj názov tejto knihy.

Teoretickým základom a metodologickým východiskom autorky je jednak koncept ekonomických cyklov, konkrétne tzv. Kondratievových vln (K-vlny). Tie sa v histórii prejavovali na základe vedecko-technických objavov a ich širšou aplikáciou v praxi, čo malo značný vplyv aj na celkovú spoločnosť v danom čase na danom mieste (miestach). Zároveň táto monografia vychádza zo systémovej teórie a z teórie chaosu. V rámci nich sa momentálne nachádzame v období bifurkácie. Je to práve tá fáza, keď starý systém už končí, ale nový sa ešte nevykryštalizoval, existuje však naras-

tajúci počet možných riešení problémov. Toto obdobie bifurkácie sa preto vyznačuje veľkými turbulenciami, chaotickými javmi či revolúciami. Ako to vyjadruje aj názov monografie, je to prelomový okamih – nachádzame sa v historickej chvíli, keď dochádza k premene celého systému. Otázkou zostáva, akým smerom sa bude táto transformácia uberať.

Autorka vidí počiatky problémov v 70. rokoch minulého storočia. Vtedy sa začali predovšetkým na Západe objavovať faktory, ktoré veľmi významnou, až rozhodujúcou mierou ovplyvnili nasledujúci vývoj. Išlo napríklad o vznik bretonwoodských inštitúcií (Medzinárodný menový fond, Svetová banka), ktorým sa nastavili parametre a podmienky fungovania svetovej ekonomiky, na ktoré mali značný vplyv Spojené štáty americké. Zároveň Švihlíková poznamenáva, že v tom období nastupuje aj teória monetarizmu (Milton Friedman), ktorý za najdôležitejšie začína považovať kontrolu inflácie (nie nezamestnanosť alebo iné javy, ktoré ovplyvňujú životy ľudí v podstatne väčšej miere).

Ďalším dôležitým faktorom bol v tomto období podľa autorky nárast významu ropy, no najmä amerického dolára, keďže od 70. rokov sa datuje kótovanie tejto suroviny v dolároch. Ropné krajiny tým začali zhromažďovať (devízové) rezervy v americkej mene, čím si dolár upevnil pozíciu svetovej rezervnej meny. Americkej ekonomike z toho vyplývali obrovské výhody, a ich vplyv na svetovú ekonomiku sa podstatne zvýšil.

Osobitne sa autorka venuje dlhu ako takému, no v kontexte spomínaných faktorov nachádza zaujímavé súvislosti. Dlh bol považovaný za niečo veľmi zlé, úzus bretonwoodských inštitúcií však navrhoval riešenie zadlženosti krajín prostredníctvom predaja štátnych podnikov, firiem a ďalšieho majetku v štátnom vlastníctve do súkromných rúk. Tieto inštitúcie na čele s USA presadzovali hodnoty neoliberalnej doktríny, nazývanej aj Washingtonský konsenzus, ktorý uprednost-

ňoval predovšetkým privatizáciu (súkromné vlastníctvo) a liberalizáciu obchodu. Autorka však veľmi výstižne poznamenáva, že na jednej strane privatizácia síce mala znamenať prítok finančných prostriedkov do rozpočtov, na druhej strane však došlo k nárastu výdavkov spojených so zbrojením či financializáciou celkovej ekonomiky, čím sa problematika dlhu vôbec nevyriešila.

Švihlíková venuje osobitnú pozornosť trhu práce a zamestnanosti. Poukazuje na to, že riešenie nezamestnanosti prestáva byť kľúčovou prioritou, slovník neoliberalnej ekonómie považuje určitú mieru nezamestnanosti dokonca za prirodzenú a zdravú. V prípade zamestnanosti a trhu práce však dochádza k systémovým zmenám. Autorka spomína nástup pracovno-úsporných technológií, ktoré takmer určite povedú k zníženiu potreby práce pre široké vrstvy obyvateľstva. Spomína však aj také javy ako nárast produktivity práce neodrážajúci sa v raste miezd, alebo čoraz vyhrotenejšiu príjmovú polarizáciu. V sociálnej a pracovnoprávnej oblasti sa takisto zavádzajú rôzne „ozdravné“ opatrenia, ktoré sú akoby zámerne zahmlievané rôznymi cudzími pojmami. Potom z rôznych dôvodov nie sú pomenované ich dosahy ich pravými menami (napríklad „flexibilizácia pracovného trhu“ = zúženie práv zamestnancov, vzrast pracujúcej chudoby).

Tieto trendy sa prejavujú aj v medzinárodnej deľbe práce. Celková hospodárska aktivita sa neustále sústreďuje v rukách čoraz užšej skupiny čoraz väčších nadnárodných firiem. Osobitnou kapitolou sú zase v tomto prípade tzv. SOE – štátom vlastnené spoločnosti, ktoré sú charakteristické najmä pre rozvojové krajiny (sem patria aj čoraz atraktívnejšie suverénne kapitálové fondy, napr. CIC – China investment corporation).

Švihlíková spomína aj ďalší negatívny fenomén, a tým je financializácia ekonomiky. Finančný sektor sa vymkol svojej tradičnej úlohe a namiesto obsluhovania reálneho hospodárstva sa stal tým, čo ovláda pomaly celý

zvyšok. K tomu prispela podľa nej aj virtualizácia ekonomiky, no najmä séria deregulačných opatrení, ktoré predovšetkým v USA dali finančným a bankovým spoločnostiam voľnú ruku. Nové špekulatívne bankové produkty či nezodpovedné poskytovanie úverov – to všetko urýchlilo cestu ku kríze, ktorá vypukla v roku 2008.

Popri turbulenciách vo finančnom sektore však stále existovali stabilizátory, ktoré ekonomiku v prípade výkyvov upokojili. Autorka sa v tomto prípade osobitne zameriava na sociálny štát. Apeluje na úlohu štátu v tejto oblasti, ktorá sa rozšírila najmä po druhej svetovej vojne (aj v konkurencii s východným blokom) – štát sa vtedy popri právnom (legislatíva) a bezpečnostnom (do vnútra i navonok) aktérovi stal aj aktívnym ekonomickým subjektom ochraňujúcim sociálnu úroveň svojich občanov. Od 70. rokov však nasledujú zmeny. Práca sa stáva marginalizovaným faktorom, úlohou štátu sa stalo vytváranie čo najlepších podmienok pre kapitál. Kúpna sila obyvateľstva ako významný stabilizátor prestáva byť poháňaná vyššími mzdami a sociálnymi výdajmi, ale spočíva predovšetkým na náraste úverov (dlhov).

Švihlíková aplikáciou Kondratievových vln konštatuje, že v USA a na Západe (ktorý sa v 20. storočí nachádzal v IV. vlne) prechod do V. vlny zlyhal: moderné informačné technológie a internet boli jednak uchopení finančnou sférou, na druhej strane moderné technológie nie sú zlučiteľné so systémom individualizovanej honby za ziskom.

Aj výsledkom toho bolo vypuknutie finančnej krízy v USA v roku 2008 a neskôr aj „Veľkej recesie“, ktorá zasiahla celý svet. Podľa autorky sa to dalo čakať, keďže Západ svoje problémy dlhšiu dobu len odkladal. Dôležitú úlohu zohrali vo vývoji aj suroviny a komoditné trhy. Napríklad v okamihu splasnutia realitnej bubliny v USA sa prebytky preliali do iného odvetvia, a to do oblasti surovín. Tesne pred vypuknutím globálnej hospodárskej krí-

zy sa ropa predávala na úrovni 150 dolárov za barel (neskôr zažila masívny pád). Síce v súčasnosti zaznamenávame nárast dopytu po rope (predovšetkým vďaka rozvojovým krajinám akou je napríklad Čína), no objavila sa aj ťažba nekonvenčnej ropy (bridlicová ropa, ropné piesky). Autorka však upozorňuje, že je to finančne náročnejší spôsob získavania tejto suroviny, ktorá je veľmi nebezpečná aj z environmentálneho hľadiska.

Kniha podrobne analyzuje aj reakcie na krízu a spôsoby riešenia jej dôsledkov v niektorých krajinách. V prípade USA spomína kvantitatívne uvoľňovanie (QE). Jednak to však znamená naštartovanie rastu dlhom, na druhej strane to môže likviditu a prebytky nasmerovať iba do jednej oblasti, ktorá potom môže byť neopodstatnene nadhodnotená (vzniká bublina). V súvislosti s nízkymi úrokovými sadzbami a devalváciami mien však upozorňuje aj na možnosť menovej vojny, ktorá sa často skloňuje najmä v poslednom čase. Nemecko rieši situáciu inak – zameriava sa predovšetkým na vyrovnaný rozpočet a čistý export. Nemecku tak vznikajú obchodné prebytky, kým iné krajiny eurozóny (hlavne južné) bojujú s deficitmi a inými hospodárskymi problémami, čo vytvára značnú nerovnováhu. Spomína aj Japonsko, ktoré sa zasa trápí s neustále silným jenom (brzdí export krajiny) a tiež s obrovskou zadlženosťou.

V závere prvej časti knihy, ktorá je predovšetkým opisom a analýzou súčasného stavu, ponúka autorka výborné zhrnutie nielen prvej časti monografie, ale aj celkového vývoja posledných rokov. Prostredníctvom protikladov poukazuje na konkrétne asymetrie, ktoré môžu byť v budúcnosti nebezpečné. Uvádza finančnú verzus reálnu ekonomiku, rozpor medzi kapitálom a prácou, v medzinárodnej politike vzťah Západ vs. krajiny BRICS-u, do protikladu sa dostáva aj politika a ekonomika, asymetria medzi čerpaním zdrojov a obnovou planéty, no autorka uvádza aj rozpor v prípade poňatia bežných ľudí: pracovník vs. spotrebiteľ (kapi-

talizmus totiž potrebuje viac spotrebiteľov ako pracovníkov).

Kniha *Přelom* uvádza tri hlavné faktory kapitalizmu: dominanciu súkromného vlastníctva, zisk ako hlavný faktor ekonomickej činnosti a námezdnú prácu. Ak je presadzovanie týchto princípov prehnané, potom sú ťažko zlučiteľné s hodnotami demokracie. Na jednej strane sa obhajuje demokracia, podľa nej sa hodnotia (a odsudzujú) aj iné krajiny. Na druhej strane priania ľudu sú označené za populizmus, škrtý a reformy za normálne a potrebné. Autorka na konci prvej časti knihy poukazuje na to, že demokraciu – ako v najširšom poňatí vôľu ľudu a právo voľby ľudu – neoliberalný kapitalizmus jednoducho nepotrebuje.

V druhej časti knihy *Přelom* sa Ilona Švihlíková zaoberá rôznymi scenármi vývoja. Vychádza z teórie chaosu a zo systémovej teórie. Podľa nej sa v súčasnosti nachádzame v období bifurkácie, keď vznikajú rôzne alternatívy pre ďalší vývoj. Autorka to nazýva „oknom bifurkácie“, ktoré sa podľa nej „zatvorí“ v roku 2020 – vtedy sa má ukázať, ktorým smerom sa ľudstvo, resp. jednotlivé krajiny vyberú. Druhá časť tejto monografie sa snaží načrtnúť práve možnosti a alternatívy týchto smerov. Švihlíková však poznamenáva, že vzhľadom na veľké asymetrie malé reformné kroky nebudú stačiť, na skutočnú zmenu budú potrebné systémove zmeny.

Prvá polovica druhej časti tejto knihy rozoberá čierny scenár vývoja, ktorý smeruje k totalitnej spoločnosti. Podrobne analyzuje súčasných aktérov a jednotlivé javy, ktoré už teraz majú negatívny vplyv alebo napriek tomu, že vznikli s dobrým úmyslom, sú zneužívané na takéto ciele. Na začiatku si všima dohodu ACTA, zmluvu o vymáhaní práv duševného vlastníctva. Išlo v nej predovšetkým o zrušenie zdieľania (spolupráce), ktorú by sme mohli brať aj ako alternatívu k súčasnému konkurenčnému a komerčnému prístupu. Napokon však pod tlakom verejnosti Európska únia zmluvu nepodpisala. Dôležitým aktérom

súčasnosti je aj NSA. Autorka konštatuje, že v prípade americkej Národnej bezpečnostnej agentúry zase ide o snahu ochromiť zabezpečenie súkromia na internete. Spomína E. Snowdena a jeho odvahu zverejniť dokumenty dokazujúce tieto praktiky spravodajských služieb. V podkapitole o TTIP sa kniha zameriava na možné negatívne dôsledky tejto zmluvy, ktoré značne prevyšujú tie pozitívne. Voľný obchod nové pracovné miesta takmer určite neprinesie (dokazujú to aj podobné príklady z nedávnej minulosti). Za najnebezpečnejšiu časť TTIP považuje mechanizmus riešiaci vzťah investor – štát, čo by umožnilo nadnárodným firmám žalovať suverénne štáty v prípade, ak bude mať konanie štátu zlý vplyv na ich investície.

Kniha sa osobitne zaoberá aj ďalším fenoménom, čo reflektuje už v názve samotnej podkapitoly: *Čo so zbytočnými ľuďmi*. Vyzdvihuje predovšetkým pracovno-úsporné technológie, ktoré uvoľňujú veľké množstvo pracovnej sily zo zamestnania. Plná aplikácia informačných technológií by dokonca mohla mať za následok kolaps socioekonomického systému, úroveň nezamestnanosti by sa totiž mohla vyšplhať do astronomických čísel. Uvádzajú sa však aj niektoré alternatívne riešenia, napríklad návrh na razantné zníženie pracovnej doby (ale pod podmienkou, že zisky z automatizácie budú distribuované spravodlivo). Existujú však aj negatívne alternatívy: pracovné tábory, zobrať volebné právo nezamestnaným alebo celkový rozklad spoločnosti (represálie, getá atď.).

V súčasnosti zaznamenávame výrazné turbulencie aj v medzinárodných vzťahoch. Pozitívny scenár počíta v tomto prípade so spolupracou, negatívny však s vyhrocovaním konkurencie a bojov. Moderné technológie pokročili v anonymite zabíjania (bezpilotné lietadlá, drony), ekonomické a menové vojny, boje o surovinné zdroje (ropa, pitná voda, pôda), terorizmus, problém tzv. zrútených štátov (failed states) alebo migrácia obrovského počtu ľudí za lepším životom – to všetko sú

zreteľné javy v súčasných medzinárodných vzťahoch. Autorka si všíma aj asymetriu v rozložení síl, keď na jednej strane si Západ nepriznáva svoj úpadok (nárast významu Východu), na druhej strane dôležité medzinárodné organizácie ešte stále odrážajú pomery z konca druhej svetovej vojny.

Kniha venuje pozornosť aj problému samotnej akcieschopnosti jednotlivcov, komunit či celej spoločnosti. Západná spoločnosť je veľmi individualizovaná, a to aj technologickými vymoženosťami (jednotliviec už nie v solidárnej sieti neanonymných vzťahov), a je tiež držaná pod strachom z individuálneho zlyhania (preto sú ponúknuté alternatívne cesty – televízne seriály, internetové hry, reality show, sociálne siete atď.).

Ilona Švihlíková uzatvára analýzu čierneho scenára vývoja varovaním a opisom toho najhoršieho, a tým je civilizачný kolaps. Medzi známky príchodu kolapsu zaraďuje napríklad zníženie stupňa sociálnej stratifikácie a diferenciacie, zníženie počtu profesijných zamestnaní alebo zhoršujúcu sa dostupnosť prírodných zdrojov (vody, potravín atď.). Medzi prejavy toho, že kolaps je už tu, patria také známky ako deštrukcia centrálnej autority (štátu), migrácie ľudí na vidiek či čoraz väčší dôraz na sebestačnosť.

Druhá polovica druhej časti tejto knihy sa zaoberá pozitívnym scenárom vývoja, autorka ju označila ako *Veľká transformácia* (*Great transition*). Operuje aj s možnosťou revolúcie, tá by však bola riskantná – v dobe revolúcie je chaos maximálny, a ako víťaz vyjde aktér, ktorý je najlepšie organizovaný (nie je to nutne ten, kto revolúciu inicioval). Preto by bola revolúcia úspešná vtedy, ak sa vo vnútri problémového neoliberalného kapitalizmu vytvorila alternatívne a dobre organizované štruktúry, pripravené stať sa dominantnou štruktúrou.

Pri pohľade na čínsky systém (štátny kapitalizmus) by bol možno inšpiratívny práve čínsky model, ale Čína sa nachádza v inej fáze K-vlny, čo musí doháňať, preto majú jej rieše-

nia iný charakter. Autorka nachádza implikácie v Latinskej Amerike. Tamojšie krajiny sa veľmi netaja tým, že sa snažia o alternatívu k neoliberalnému kapitalizmu, preto sa snažia aj o také kroky (zbaviť sa vplyvu USA, vytvorenie integračných zoskupení rôzneho charakteru ako napr. UNASUR, CELAC, ALBA atď.).

Švihlíková aj v prípade pozitívneho scenára analyzuje jednotlivé javy a sféry spoločenského, hospodárskeho a politického života. Podrobne rozoberá, ako by mohol vyzerat' vzťah technológie a práce, kde nemusí jedna druhú nutne vylučovať. Ako pozitívne riešenie vidí zavedenie štvordňového pracovného týždňa. Ďalšou možnosťou je napríklad spoločnosť starostlivosti – ľudský potenciál by presmeroval tam, kde je treba, nie tam, kde je zisk. V súčasnosti je veľa aktivít napr. v oblasti sociálnej starostlivosti, kde sú práce málo ohodnotené, keďže negenerujú zisk. Kľúčovými technológiami sa v V. K-vlne stanú 3D tlačiarne, čo bude znamenať zmenu štruktúry výroby vrátane zmeny medzinárodnej del'by práce – individualizovaná výroba, lokalizácia. Každopádne však 3D tlač nevytvorí dost' pracovných miest, preto bude potrebné nájsť nový a spravodlivejší spôsob prerozdelenia ziskov.

Spomínaná 3D tlač bude mať za následok aj lokalizáciu ekonomiky, keďže sa budú dať vyrobiť veci na mieste. Vzrastie tým význam komunit (v Južnej Amerike už fungujú, napr. vo Venezuele dokonca právne zakotvené). V týchto prípadoch by nešlo o odrezanie sa od okolitého sveta, ale iba o vyššiu mieru sebestačnosti (menšia závislosť od dovozu) či rozhodovanie bližšie k ľuďom. Veľmi významnou možnosťou podľa autorky v ekonomike je participácia. Už dnes existuje mnoho príkladov na participatívny rozpočet – o časti rozpočtu tu rozhodujú občania.

I. Švihlíková rozvíja ekonomickú demokraciu ako veľmi významný alternatívny spôsob hospodárskeho zriadenia. Jej základom je účasť širších vrstiev na ekonomickom dianí. Ide o také formy hospodárenia ako rozšírenie

zdieľania (skôr kolektívne vlastníctvo) či participáciu zamestnancov (na riadení podniku). Najrozšírenejším príkladom ekonomickej demokracie v praxi sú družstvá. Ich základným cieľom nie je primárne zisk, ale predovšetkým uspokojovanie potrieb svojich členov.

Podľa autorky by sa v prípade pozitívneho scenára nerátalo s dominanciou ani zisku, a ani renty. Poskytovanie práce by bolo naviazané na nejakú kolektívnu entitu, nepodporovali by sa tým preteky ku dnu a prekonalo by sa rozdelenie kapitál (zisk) kontra práca (mzda). Všíma si aj možnosť zavedenia nepodmieneného základného príjmu, ktorý by prináležal každému bez ohľadu na to, či je bohatý, alebo chudobný. Zdôrazňuje možné zmeny aj vo finančnom systéme. Spomína nárast významu lokálnych mien či švajčiarsky návrh stopercentných peňazí – tvorených jedine centrálnou bankou. V prípade finančného systému je neustále kritizovaný úrok. Moderná monetárna teória (MMT) sa v tomto prípade načrtáva ako seriózná alternatíva.

Kniha vo vzťahu ku kooperácii na globálnej úrovni uvádza Stiglitzovu správu, ktorá je správou expertov Valného zhromaždenia OSN. Táto správa kritizuje OSN pre jej neefektívnosť, konštatuje porušovanie demokratických princípov vládnutia a ako pôvodcu krízy označuje tržný fundamentalizmus. Zároveň navrhuje aj potrebné opatrenia ako nastolenie rovnováhy medzi vládou a trhom, uplatnenie demokratických princípov v ekonomických inštitúciách či dôraznejšie regulovanie finančného sektora.

Autorka navrhuje z krátkodobého hľadiska aj ďalšie potrebné zmeny. Poukazuje na dôležitosť vtiahnutia občanov do účasti na verejnom dianí. Ekonomika by mala podliehať demokratickému rozhodovaniu, a nie naopak. Zdôrazňuje predovšetkým participatívnu demokraciu. V medzinárodných vzťahoch by mala prevládať v prípade pozitívneho scenára spolupráca. Vývoj by sa mal uberať smerom k multipolárnemu svetu a multilaterálnym rokovaniam,

keďže by tak bola bezpečnejšia rovnováha síl, ako uplatňovanie sily jediným aktérom.

Celkovo je kniha *Přelom* vynikajúcou analýzou súčasného sveta. Pospájaním rôznych súvislostí prináša unikátny obraz o tom, kde sa ľudstvo momentálne nachádza. Ako negatívum sa dá knihe vyčítať jemné idealizovanie ľavice, najmä pri pohľade na Latinskú Ameriku, keďže napriek rôznym snahám sa socializmu a krajne ľavicovým myšlienkam nie všade podarilo dosiahnuť úspech. Na druhej strane v západných krajinách niektoré negatívne aspekty neoliberalného kapitalizmu – počnúc protikladom medzi kapitálom a prácou cez príjmovú polarizáciu až po uprednostňovanie zisku ako najdôležitejšej hodnoty – dosiahli nevidanú mieru. Autorka pri analýze súčasného ekonomického a politického systému veľmi výstižne opisuje pôvodcov ich problémov a oproti viacerým médiám a publikáciám – ktoré ich kvôli „ideologickým dôvodom“ či „z politickej korektnosti“ zamlčujú – pomenúva veci pravými menami. Neraz jednoducho „trafila klinec po hlavičke“.

Na monografiu je pozoruhodné, že neostáva len strohou kritikou súčasných pomerov. Odvážnou, no zároveň veľmi atraktívnou ju robí práve druhá časť, kde autorka načrtáva možnosti vývoja na našej planéte. Je v nej veľa varovaní pred nebezpečenstvami a nástrahami, kam môže svet dospieť, ak sa nezakročí včas a nedôjde k vážnym zmenám. Prívlastok „mimoriadna“ však udáva knihe práve druhá polovica druhej časti tejto publikácie – autorka tu v rámci pozitívneho scenára vývoja ponúka aj konkrétne návrhy riešení, ktoré sú z pohľadu súčasnosti minimálne veľmi zaujímavé. No nie je to len globálne hľadisko – aj na najnižších lokálnych úrovniach ide o jednoduché ľudské aktivity, ako napríklad prekonanie problému kolektívnej akcie alebo organizovanie sa a spojenie síl za niečím spoločným. A nie sú to len nové veci, ale aj znovunadobudnutie a posilnenie tých hodnôt, ktoré

už ľudia pomaly zanechali (ako spolupráca či vzájomná dôvera).

Celkovo je však táto kniha vhodná takpovediac pre každého: nastavuje zrkadlo súčasnému socioekonomickému systému, ktorý má veľa defektov. Ukazuje výstrahy, no takisto aj možnosti, ako sa môžu veci vyvinúť pozitívnym smerom, a ako môže mať *velká transformácia* šancu na úspech. Kniha *Přelom* od Ilony

Švihlíkovej preto v sebe ukrýva viac než len strohé konštatovanie – je to kniha o dnešku, ale aj o budúcnosti a o zodpovednosti každého z nás voči nej. Nielen odborník, ale aj bežný človek, ktorý sa zaujíma o dianie okolo seba, si v nej nájde to svoje. Jej prečítanie stojí určite za to.

Ladislav Galo